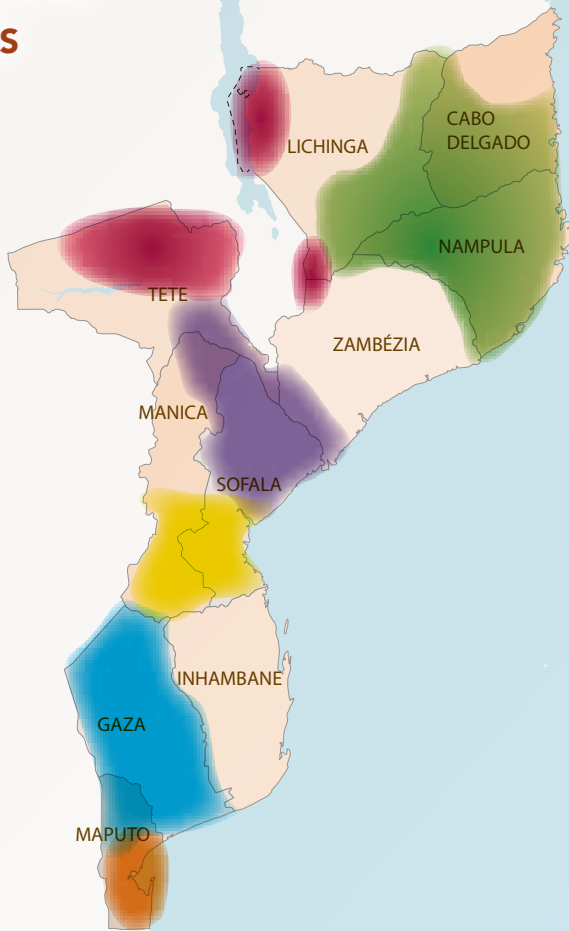

PROGRAMA NACIONAL DE ALFABETIZAÇÃO EM LÍNGUAS MOÇAMBICANAS

LIVROS DE ALFABETIZAÇÃO EDITADOS

CHANGANA	AHIPFUKENI
MACUA	MUHIXANKE MAAMA
NDAU	KWAYEJA
NYANJA	DZUKA
RONGA	AHIDONDRENI
SENA	KUWONA NA KULEMBA

PÁTRIA AMADA

Na memória de África e do Mundo
Pátria bela dos que ousaram lutar
Moçambique, o teu nome é liberdade
O Sol de Junho para sempre brilhará.

Coro

Moçambique nossa terra gloriosa
Pedra a pedra construindo um novo dia
Milhões de braços, uma só força
Ó pátria amada, vamos vencer.

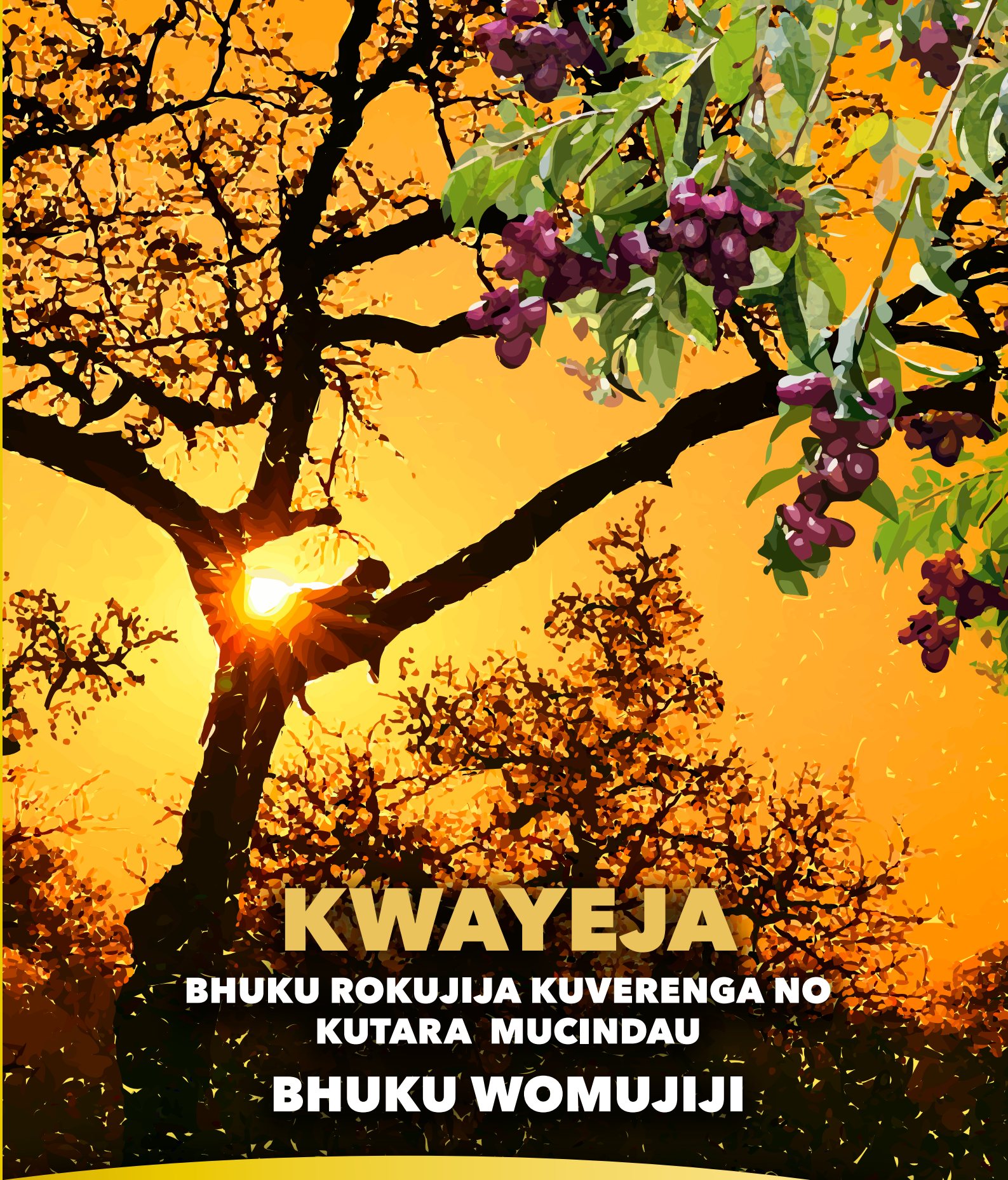
Povo unido do Rovuma ao Maputo
Colhe os frutos do combate pela paz
Cresce o sonho ondulado na bandeira
E vai lavrando na certeza do amanhã

Flores brotando do chão do teu suor
Pelos montes, pelos rios, pelo mar
Nós juramos por ti, ó Moçambique
Nenhum tirano nos irá escravizar.

KWAYEJA

LIVRO DE ALFABETIZAÇÃO EM LÍNGUA NDAU

KWAYEJA

BHUKU ROKUJIJA KUVERENGA NO KUTARA MUCINDAU

BHUKU WOMUJIJI

LIVRO DE ALFABETIZAÇÃO EM LÍNGUA NDAU LIVRO DO ALFABETIZANDO

REPÚBLICA DE MOÇAMBIQUE
MINISTÉRIO DA EDUCAÇÃO E DESENVOLVIMENTO HUMANO

KWAYEJA

**BHUKU ROKUJIJA KUVERENGA
NO KUTARA MUCINDAU**

BHUKU WOMUJIJI

**LIVRO DE ALFABETIZAÇÃO EM LÍNGUA NDAU
LIVRO DO ALFABETIZANDO**

**REPÚBLICA DE MOÇAMBIQUE
MINISTÉRIO DA EDUCAÇÃO E DESENVOLVIMENTO HUMANO**

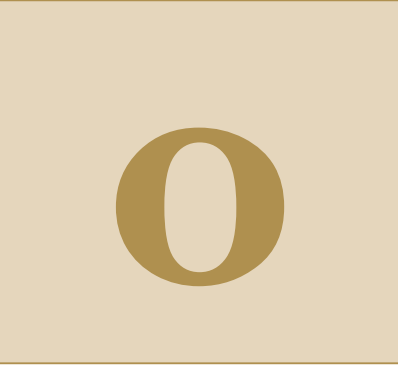
MAPUTO 2018

O presente livro de alfabetização em língua Ndau KWAYEJA foi escrito, desde a sua 1ª edição, numa mistura de variantes que se fala na cidade da Beira, por ser considerada central.

FICHA TÉCNICA

Título	KWAYEJA Bhuku rokujija kuverenga no kutara muCindau - Bhuku womujiji (Livro de Alfabetização em Língua NDAU - Livro do Alfabetizando)
Autor	Instituto Nacional do Desenvolvimento da Educação (INDE) Alves Manuel Cangano, António José Gonçalves, Domingos Chigarire e Samuel Mogore
Colaboração	Tendai Moiana, Juan Manuel Costa Fonseca, Laquene Laisse, Safira Mahanjane e Dinis Machaul
Revisão Linguística	Kapicua / Narciso Manecas Gastene
Revisão Metodológica	Kapicua / Maria Teresa Veloso
Coordenação da coleção	Laurindo Nhacune e Ismael Nyêze
2ª Edição	Copyright © MINEDH - 2018
Design gráfico	Kapicua / João Athayde e Melo
Ilustração	Kapicua / João Athayde e Melo / Cassamo Moiane
Créditos fotográficos	www.gaarq.com Licenças de domínio público CC0 : pexels.com pixabay.com freegreatpicture.com pxhere.com commons.wikimedia.org
Impressão	
Tiragem	
Nº de Registo	
Edições anteriores	1ª edição: INDE, 1995

		
makaka	a	a
		
miti	i	i
		
mugoro	o	o
		
uta	u	u

baba Mukote

mayi Kanani

Mawuka

Fanita

Kanani	Mawuka	Kanani	Fanita
Mukote	Kanani	Mawuka	Mukote
Mawuka	Mawuka	Fanita	Kanani
Fanita	Kanani	Fanita	Mawuka

vaMaripa

Makani

Mutapati

Makani	Mutapati	vaMaripa	Makani
vaMaripa	vaMaripa	Makani	Mutapati
Mutapati	vaMaripa	Mutapati	Makani

a

makaka

makaka

ma ka ka

ma

a

a i u a e o a i u a o
i a a o a u o i e a o

a

ɑ

A

A

Kanani

Fanita

Mukote

Kanani

Mukote

Mukote

Kanani

Fanita

Fanita

Mukote

Fanita

Kanani

ɑ ɑ ɑ ɑ A A A A

u

uta

uta

u ta

u

u i u a u o a i e u o
a i u e i o u i u a u

u

u

U

U

Mawuka	Fanita	Mawuka	mayi
Fanita	Mawuka	mayi	Fanita
mayi	mayi	Mawuka	Fanita

u u u u U U U U

a ɑ

e e

i i

o o

u u

o e i u a i o e u a

o e i u a i o e u a

MAJIJO OKUVERENGA NO KUTARA

Okutanga

mukaka

mukaka

mu

u

makaka

makaka

ka

a

u

a

mu

ma

ku

ka

mu ku ma
mukaka

u ka ma
ukama

ma mu ka
mamuka

ma ka ka
makaka

m

makaka

m

M

Makaka

M

k

k

K

K

m M m mukaka Makaka

Fanita **ano** ukama.
 ano ukama
Fanita **ano** makaka.

m

u

a

k

Mukote ano ukama.
Fanita ano mukaka.

ukama mukaka mamuka

makaka **matatu**

matatu

ta

a

a	u
ta	tu
ma	mu
ka	ku

ta tu ma
tatuma

mu tu tu
mututu

ta mu ka
tamuka

u ta
uta

mu ka ta
mukata

t	tamuka	t
T	Tamuka	T

t T t uta mukata Tamuka

Mukote: Fanita **ano** mukata?
ano makaka?
ano ?
:
?

Kanani: Fanita **aana** mukata
aana mukata
aana

t

?

:

Mukote: Mamuka?

Kanani: Tamuka.

Mukote: Fanita ano mukata?

Kanani: Fanita aana mukata, ano makaka matatu.

? ? : : Mamuka? Tamuka.

a	u
ta	tu
ma	mu
ka	ku

Mukote **ano** mukuma.
ano mukuma
ano

ka tu tu
 katutu

Mukote **aana** mukaka.
aana mukaka
aana

Mawuka ano uta.

Fanita ano makaka. Fanita ano mukata.

Fanita aana mukaka.

katutu tatuma Katatu

ka ta tu
katatu

ta tu ma
tatuma

Mukote: Fanita ano mukaka?

Kanani: Fanita aana mukaka.

Mukote: Fanita aana mukaka?

Kanani: Aana mukaka. Ano makaka matatu.

mukaka makaka matatu

miti

miti

mi

i

i	u	a
mi	mu	ma
ki	ku	ka
ti	tu	ta

mu ti ki ti
mutikiti

ma ti ki ti
matikiti

mu tu **mi**
mutu**mi**

ma ti ma ti
matimati

mu ti ma ti
mutimati

i	i
I	I

i I i miti mutikiti matimati

Miti ya Kanani mutatu: mukaka, mutimati, mutikiti.
mukaka, mutimati, mutikiti

miti ya Kanani
ya Kanani
mutikiti ya Kanani

i

,

Kanani ano matikiti.

Miti ya Kanani mutatu: mutikiti, mukaka, mutimati.

, , mutikiti, mukaka, mutimati

nazi

nazi

na

a

a	u	i
na	nu	ni
ta	tu	ti
ma	mu	mi
ka	ku	ki

mu ta **ni**
muta

a ti **na**
atina

i **ni ni**
inini

a **na**
ana

a a **na**
aana

ka **na ni**
Kanani

ma ka **ni**
Makani

n	nani	ㄋ
N	Nani	N

n N n akanana inini Nani

Mumutani **muno** matimati.
muno matimati
Mumutani **muno** matikiti.

n

Nazi akanaka

Nazi a mayi Kanani akanaka.

Inini na Makani atina nazi ina Kanani.

Kanani ano mutani mutatu.

Mutani ano matimati, matikiti, makaka.

Inini na Makani atina mukaka.

Foto Ambbox CC BY-SA 4.0

murimi

murimi

ri

i

i	u	a
ri	ru	ra
ni	nu	na
ti	tu	ta

ku ku **ra**
kukura

a **ri**
ari

mu **ri** mi
murimi

ku **ra** ra ma
kurarama

r	rita	ʀ
R	Rita	R

ʀ R ʀ murimi kukura Rita

Mumutani **wa** Kanani mukuru!
mukaka **wa** Kanani
Mukaka **wa** Kanani mukuru!
!

r

!

Mayi Kanani murimi!

Kanani murimi mukuru.

Mutimati, mutikiti, mukaka wa Kanani iri kukura.

Mutikiti wa Kanani muno matikiti akanaka, akakura.

Rita murimi mukuru! ! !

a	u	i
na	nu	ni
ta	tu	ti
ra	ru	ri
ka	ku	ki
ma	mu	mi

ma tu ka
Matuka

mu mu ta ni
mumutani

ka tu tu
Katutu

i na
ina

Mayi Kanani ano mutimati.

Matimati ari mumutani.

Mumutani muno matikiti, muno makaka.

Matikiti akanaka.

Mukote: Mukata una ani?

Kanani: Mukata una Mawuka.

Mukote: Una ani?

Kanani: Una Mawuka.

Kanani: Ka Matuka kuna mukata, kuna uta?

Makani: Ka Matuka? Matuka aana mukata, aana uta!

Matuka murimi!

Kanani: Matuka murimi? Ano matimati?

Makani: Matuka ano matimati, matikiti, makaka.

Kanani: Mukata una ani?

Matuka aana mukata.

vana

vana

va

a

a	i	u
va	vi	vu
ra	ri	ru
na	ni	nu

mu **va**
mu**va**

a **va** ta ka ni
a**va**ta ka ni

va ka na ka
vaka na ka

ma **vi** **vi**
ma**vi** **vi**

a **va**
a**va**

a **va** na
a**va** na

v	vatatu	v
V	Vatatu	V

v V v vana Vatatu

Mayi Kanani **vano** vana vakanaka
vano vana vakanaka
Mayi Kanani **vano** vana vakanaka.

Vana **avana** utami.
avana utami

V

Mayi Kanani vana vana vatatu: Makani, Mawuka na Fanita.

Makani mukuru kuna Mawuka. Vana ava vakanaka: avatakani, avatukani.

Mayi Kanani avataki vana.

Vana ava avana utami: vakamuka vana mukaka, matikiti, muva.

Mayi Kanani murimi mukuru.

Vana ava vakanaka.

matoro

matoro

to

o

o	a	i	u
to	ta	ti	tu
vo	va	vi	vu
ro	ra	ri	ru
no	na	ni	nu
ko	ka	ki	ku
mo	ma	mi	mu

no vo ko to ra
novokotora

ku ko to ra
kukotora

va no no no ka
vanononoka

ku ko to ka
kukotoka

mu ri ro
muriro

ma vo
mavo

o	omukati	o
O	Omukati	O

o O o matoro mavo Omukati

Makani ari kumatoro.
ari kumatoro
VaMukote vari kumatoro.
vari kumatoro

0

Makani ari kumatoro korima.
Matoro avo akanaka, ano mutota.
Mumatoro mavo muno mavivi.
Mavivi ano muriro. Fanita ari kukota muriro mumavivi.
Makani anononoka kukotoka mumatoro.

Matoro avo ano mutota.

kuwa

kuwa

wa

a

a	i	o	u
wa	wi	wo	wu
va	vi	vo	vu
ka	ki	ko	ku
ra	ri	ro	ru

u wu
uwu

wa ka to va to va
wakatovatova

wa ka wa
wakawa

wa ka va ta
wakavata

wa ka wi ra ro
wakawiraro

w	wawira	w
W	Wawira	W

w W w wakarwa Warwira

Mukote watovatova mukono wa Fanita.
watovatova

Mukote wamutovatova mukono.

Mukote wakamutovatova mukono.

W

—

— Mukote, Fanita wawa!

— Fanita wawa?

— Fanita ari kurira!

—

Fanita wakawa

Mukote na Kanani vari kumatoro. Nawa Fanita.

Fanita wakawa mumuti. Kanani wakavona, akati:

— Mukote, Fanita wawa. Wawira mukono, ari kurira!

Mukote wakamutovatova mukono wakawiraro,
wakamutakura.

Natoviwa Fanita wakavata. Mukote na Kanani
vakakotoka. Fanita wakamuka wanane.

Fanita wawa. Wawira mukono.

pika

pika

pi

i

i	a	u	o
pi	pa	pu	po
vi	va	vu	vo
wi	wa	wu	wo
ri	ra	ru	ro

a no **pu** ru ki ra
anopurukira

ko **pa**
kopa

pa ka ro vo ra
pakarovora

wa ti **pa**
watipa

ku **pi pa** na
kupipana

ma ri **pa**
Maripa

p	pakati	p
P	Pakati	P

p P p Maripa pika Pakati

Mutapati watipa mukaka **ngo** utami.

ngo utami

Mukote wapima maputu **ngo** mukata.

ngo mukata

p

Mutapati warovora mukama wa vaMukote.

Warovora Makani. Makani ano pika, ngo mukuru wa vaMukote.

Ngo utami, Mutapati ano mukata no uta kuti arovore. VaMukote vakatora mukata no uta vakaturira ku vakuru vo muwukama mavo, vakati:

– Mutapati warovora Makani. Ngo utami, watipa mukata uwu no uta.

Vakuru vakati:

– Tatora. Mutapati anopurukira, wakawana anotipa.

Makani ano pika.

yaya

yaya

ya

a

a	i	u	o
ya	yi	yu	yo
ka	ki	ku	ko
na	ni	nu	no
ra	ri	ru	ro
va	vi	vu	vo

wa **yi** re re me ra
wayireremera

wa **yi** ta ka na
wayitakana

ku ro **ya**
kuroya

ma **yi**
mayi

ya ka na ka
yakanaka

wa **yi** **pa**
wayipa

a **yi** va
ayiva

mu ka **yi**
mukayi

to ra **yi**
torayi

y

yaya

y

Y

Yaya

Y

y Y y ayiva torayi Yaya

Mutemo **iyi yakanaka**
yakanaka
Vana **wana vakanaka.**
vakanaka

y

Yaya ano nana. Mayi wari kurimi kumatoro.
Nana ari kurira. Yaya anopukuta nana.
Yaya anokutovatova mikono yawo, nana wakamuka
wanane.
Kutovatova nana ro yakanaka.

Yaya anopukuta nana.

mupeta

mupeta

pe

e

e	a	u	o	i
pe	pa	pu	po	pi
ye	ya	yu	yo	yi
re	ra	ru	ro	ri
me	ma	mu	mo	mi

mu ko **te**
Mukote

o ku **re re** me ra
okureremera

mu **te** mo
mutemo

ma **re**
mare

ka **re** ko
kareko

mu ru **me**
murume

e na
ena

e	ena	e
E	Ena	E

e E e murume mupeta Ena

Mukote **ano** mutemo wo kureremera.
wo kureremera
Mukote **aano** mutemo wo kureremera.

e

Kureremera

Mukote murume wa Kanani. Wayinaka kakurutu kareko.

Wari woperera mare mumupeta. Vana na Mayi wavo votama no maponero.

Maponero okare a Mukote ayinaka: wayirima, wayipa mare ukama wake, wayitevera mutemo, wayireremera.

VaMaripa vakamuvereketera, vakati:

– Kupera mare mumupeta, no kurova vana, akunaki.

Maponero ako okare ayinaka, ayiva okureremera.

Mukote ari pamupeta.

a	e	i	o	u
va	ve	vi	vo	vu
wa	we	wi	wo	wu
pa	pe	pi	po	pu
ya	ye	yi	yo	yu

ma yi
mayi

va ta tu
vatatu

VaMukote na mayi Kanani vano maponero akanaka. Vana vavo vatatu: Makani, Mawuka, na Fanita. Makani na Mawuka ngo vakuru. Vakamuka, Makani na Mawuka vanotorana koteka miti.

Vakaperapo vanorima na mayi wavo kumatoro.

VaKanani vano matoro makuru.

Fanita aarimi ngo kuti aato wakura. Apa ari kukura mumaponero akanaka.

VaKanani vano matoro wakura.

Makani **arimi** ngo kuti **ato** wakura.

arimi **ato**

Fanita **aarimi** ngo kuti **aato** wakura.

aarimi **aato**

Mukata

VaMaripa vakamuka kitora mukata.

Kaveta, vakavona Mawuka, vakati:

- Mayi wako varipo?
- Mayi avapo, vari kumatoro.
- Fanita aripo?
- Fanita wakavata, wakawa mumuti.
- Wakawa mumuti?!
- Wakawa kumatoro. Wakawira mukono.
- Vakamutova waro?
- Vakamutova vomupa kininu. Wari arikuyita nani.

Vakamutova waro?

mwana

mwana

mwa

a

a	i	e	o
mwa	mwi	mwe	mwo
pwa	pwi	pwe	pwo
kwa	kwi	kwe	kwo
twa	twi	twe	two
wa	wi	we	wo

u ri **pwi** ti **pwi** ti
uripwiti

i **mwi** **mwi**
imwimwi

ma **kwi** ti
makwiti

ku **twa** ra
kutwara

mu **two**
mutwo

ku **mwa**
kumwa

mw	mwana	mwe
Mw	Mwana	Mwe

mwe pwe kwe tve kwapi Mwana

Muviri wo mwana uri pwatapwata ngo matope.

mwana pwatapwata

mw

pw

kw

tw

VaMaripa vakavona Fanita wayitakana na Mawuka, vakati:

– Murikutakana, mayi vari kwapi?

Fanita wakati:

– Mayi vari koteka kumwa. Tirikutakana ngo kuti Mawuka wapera kumwata murivo watapuwa.

VaMaripa:

– Uwu mwana wani? Amuvona mwana ari kurira? Muviri wake uri pwatapwata ngo matope no makwiti ano! Fanita, torayi mwana utevere mayi wake. Iwewe Mawuka mukayi apo!

– Imwimwei amuna kunaka.

baba

baba

ba

a

a	e	o	i
ba	be	bo	bi
wa	we	wo	wi
kwa	kwe	kwo	kwi
ka	ke	ko	ki
twa	twe	twi	two

bo ti ri
botiri

kwa ka **bi** wa
kwakabi**wa**

ma ko **bo**
makobo

ma **bo** no re
mabono**re**

bu ba
buba

va ka **ba** twa
vakaba**twa**

b	baba	b
B	Baba	B

b B b bara kubirwa Baba

Makobo akabiwa **ngo** vanarume vatatu.
ngo vanarume vatatu
Matikiti akabiwa **ngo** vanarume vaviri.
ngo vanarume vaviri

b

Mawuka wakati:

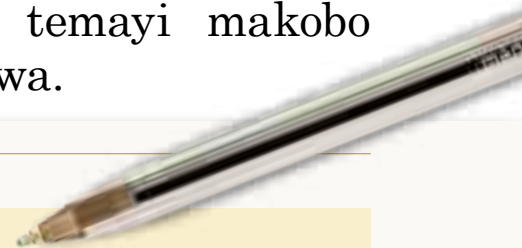
– Kurima kwakanaka. Baba vari kumatema.

Kumatema kwavo kwakarimwa mabonore, matikiti, makaka no makobo. Pano itana utami. Kaveta, kumatema kwakabiwa mabonore no makobo ngo vanarume vaviri vakareba, votetepa.

Baba no varimi vamweni vakavabata vanarume avo, vakavataka. Ponapo baba vakati kuna mayi:

– Mayi Kanani, temayi mabonore, temayi makobo akoraro ubikire vana, kuno anopera kubiwa.

Baba vari kweapi?

musikane

musikane

si

i

i	e	o	a	u
si	se	so	sa	su
bi	be	bo	ba	bu
kwi	kwe	kwo	kwa	kwu
ki	ke	ko	ka	ku
vi	ve	vo	va	vu
ri	re	ro	ra	ru

a no kwa ni **sa**
anokwanisa

ku **so** na
kusona

vo **se** ka **se** ka
vosekaseka

mu **sa** na
musana

ma **su** **su**
masusu

ku **si** mi ra
kusimira

s	susu	ʒ
S	Susu	S

ʒ S ʒ musikane Susu

Uwu mwana **wakanaka**.
wakanaka
Ava **vana vakanaka**.
vakanaka

S

Fanita wakura, wava musikane. Wokwanisa kubika, kurima, kuteka kumwa, kusona, kunasirira muviri wake, kunasirira panovata no mabasa amweni o pamuzi. Mayi wake vosekaseka.

Vasikane vamwe votomusirira ngo kuvona makuriro ake no kuseka kwake. Kusimira kwake kwakanaka!

Baba wake vanoti kuna mayi wake:

– Vonayi Kanani, kubara kwakanaka. Fanita arikutibesa mabasa ese pano. Itisu tabara vana vanopurikira.

Mwari watibesa.

Vasikane vamwe votomusirira.

dima

dima

di

i

i	e	u	o	a
di	de	du	do	da
ri	re	ru	ro	ra
ki	ke	ku	ko	ka
ti	te	tu	to	ta
si	se	su	so	sa

de me
deme

di ki ri
dikiri

de re re
derere

di ki ti
dikiti

da vi
davi

da re
dare

do ko ri ro
dokoriro

du ri
duri

do ro
doro

d

dima

d

D

Dima

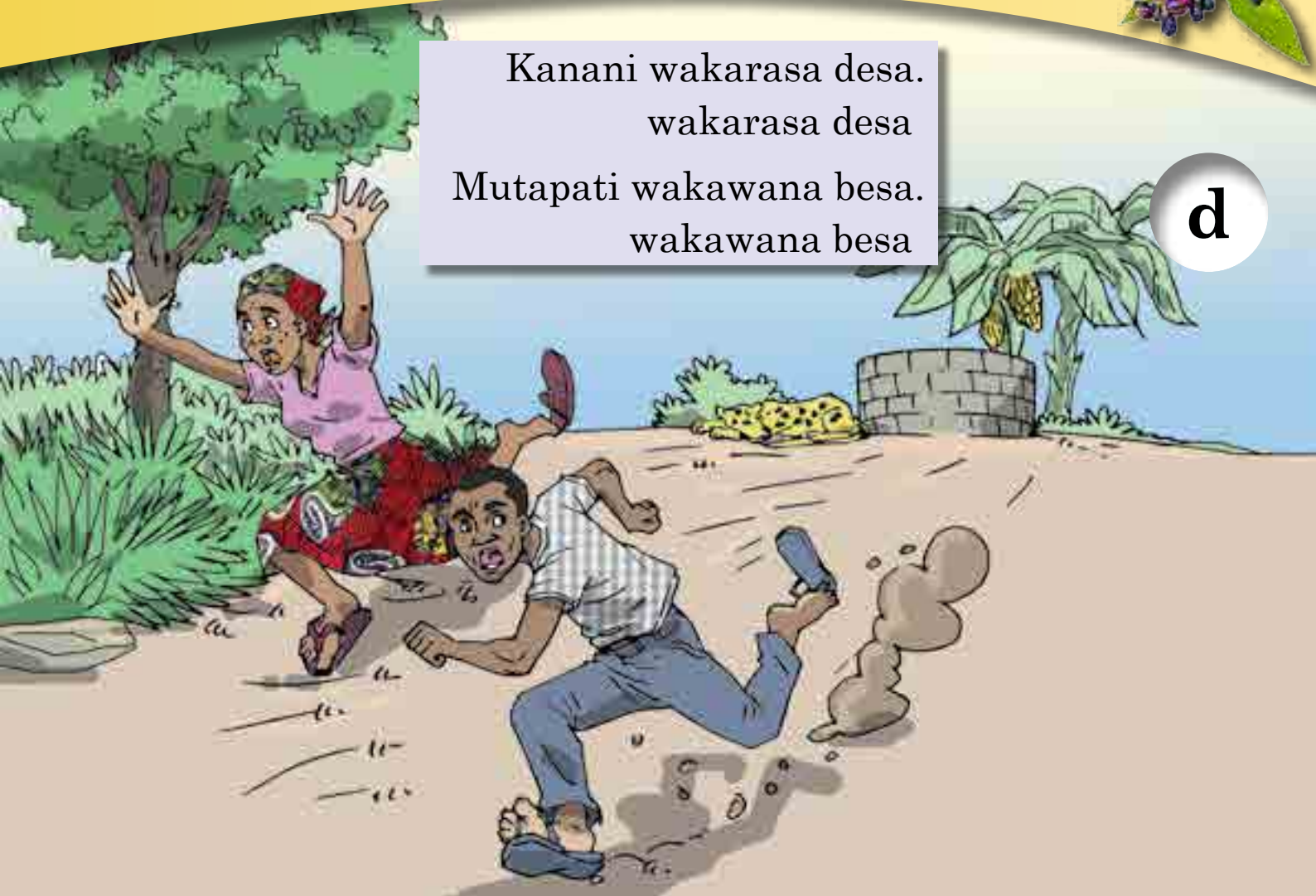
D

d D d dikiri dokoriro Dima

Kanani wakarasa desa.
wakarasa desa
Mutapati wakawana besa.
wakawana besa

d

Makani wakamukisa koteka kumwa kudima.

Kaveta, namuka wakavona dikiri rakakwatama pasi podavi kuvetera matokosi amweni ayida kuviya komwa kumwa padima. Apo, wakatetemera, wakarasa desa rake wokwatama.

Mutapati navona kunonoka wakatevera.

Wakamuvona wakakwatama. Makani navona Mutapati wakamukwatamisavo akati:

– Mutapati, pasi podavi apo pano dikiri rakakwatama.

Apo, Mutapati wakayita mwanarume, wakakweva Makani kakumutora.

Padima pano dikiri rakakwatama.

hove

hove

ho

o

o	a	e	i
ho	ha	he	hi
wo	wa	we	wi
kwo	kwa	kwe	kwi
ko	ka	ke	ki
two	twa	twe	twi

ha ma
hama

ha ka na
hakana

ma **hi** ka
mah**ika**

ma **he** wu
mah**ewu**

hu ku
huku

ho mi
homi

h

huni

h

H

Huni

H

h H h hove mahewu Huni

Kubahari akuna hakana.
akuna hakana
akuna

h

Masikati akura. VaKanani vari kuvona kuti mwamuna wavo, vaMukote, vanonoka kubahari.

Vari kuyimira usavi wo hove.

VaMukote akadi kubata kwavo hove!

VaKanani vanodada, vanoda usavi wakanaka: hove, huku.

Vanodaro ngo kuti usavi wakanaka unovapa homi.

VaMukote avabati hove basi, vanorera huku, vanorima mukaka, mutikiti no murivo imweni.

Tinodikana kuha usavi wakanaka, unopa homi.

Baba Mukote mubati wo hove.

kuhwara

kuhwara

hwa

a

a	e	o	i
hwa	hwa	hwo	hwi
wa	we	wo	wi
swa	swe	swo	swi
nwa	nwe	nwo	nwi
rwa	rwe	rwo	rwi

hwi ru
hwiru

ku hwa ri hwa
kuhwarihwa

wu swa
wuswa

ku hwa
kuhwa

wa ka ku nwa
wakakunwa

wa ka yi mi swa
wakayimiswa

ku so nwa
kusonwa

hw	hwiru	hwe
Hw	Hwiru	Hwe

nwe Nwe hwe mukannwa Hweiru

Mwana ari kuhwara.
Mwana ari kuha.

Mwana **w**akakunwa ngo raro.
Mayi **v**akakuna ngo raro.
Mwana **w**akayimiswa.
Baba **v**akayimisa.

hw

sw

nw

rw

VaKanani na Sora vakawanana padima, vakamusana hope:

- Mamuka wani vaSora?
- Tamuka hedu, kaveta tirikuhwarihwa basi...
- Murikuhwarihwa?...
- Hina, mwana wakakunwa usiku ngo raro.
- Wakakunwa kudini mwanamwi?!
- Wayivata. Pakamuswa kuda kuha wakayimiswa pedo no raro.
- Raro, makapera kukuna naro, munodika kuriyeyesa.

– Murikuhwarihwa?...

bu	be	bo	bi	ba
su	se	so	si	sa
du	de	do	di	da
hu	he	ho	hi	ha
hwu	hwe	hwo	hwi	hwa
swu	swe	swo	swi	swa
rwu	rwe	rwo	rwi	rwa
mwu	mwe	mwo	mwi	mwa
pwu	pwe	pwo	pwi	pwa
kwu	kwe	kwo	kwi	kwa
twu	twe	two	twi	twa

ku so na
kusona

ku hwa ri hwa
kuhwarihwa

va me
vame

a no se ke sa na
anosekesana

va be si
vabesi

shwi ro
shwiro

ku hwa ri hwa
kuhwarihwa

mwa na ru me
mwanarume

ku bi ka
kubika

wa ka ba ra
wakabara

ma ba sa
mabasa

a bu di ri re
abudirire

pa be re re
paberere

u sho ni
ushoni

hwi ro
hwiro

ku so to
kusoto

a no di ka
anodika

mwanarume kuhwarihwa kusoto

Kubudirira kwakanaka

Wese mwanarume, kana wese wakabara anodika kuti abudirire pano vamwe.

VaMukote vanobudirira pamabasa ese pakati povadoni vavo: vanobata basa, vanobesa vamwe vanorira ngo kuhwarihwa, vanobudirira kusoto, mabasa okurima no pakutamika. Mubesi wavo anosekesana no vamwe vabesi, vese vanovonesana maponero o paberere pavo kuti ukama wavo uve wakanaka.

Vanovonesana kubika, kusona no amweni mabasa anomusa maperere avo.

VaMukote vano musoro wakanaka, avaperi mare ngo maho.

Avadi kuti ukama wavo uve no utami.

Besayi vamwe kuti ubesweve.

Foto benjamint - CC BY-SA 3.0

shuro

shuro

shu

u

u	e	o	i	a
shu	she	sho	shi	sha
hu	he	ho	hi	ha
swu	swe	swo	swi	swa
du	de	do	di	da
ru	re	ro	ri	ra

sha to
shato

ku mo sha
kumosha

ma shu ra
mashura

sha nu
shanu

sha ro
sharo

u sha yi shi
ushayishi

ku sho ra
kushora

shi ri
shiri

sh

shiri

sh

Sh

Shiri

Sh

sh Sh sh shuru shanu Shiri

Mayi Sora vakahamara wakati: Shuro!
 – Kubata shuro imwimwi!?
 imwimwi!? !?

sh

!?

Mawuka na Fanita vakavona shuro kudima. Fanita wakati kuna mayi wake:

- Mayi, kuvona shuro kunoshura?
- Kuvona shuro akushuri, wayivona kwapi?
- Inini na Mawuka takavona shuro kudima. VaSora vayivonavo vakahamara. Takada kuyibata, takayikonehwa.
- Kubata shuro imwimwi!? Kuyitisa kudini?
- Shuro inohiwa?
- Hina, inohiwa. Usavi wo shuro awuna mashoro. Awuto waha usavi wo shuro kani?
- Musora muno shuro basi?
- Musora amuna shuro basi. Muno shiri, shato, shoma, madikiri, koro...

Musora muno shiri, shato, shoma...

Foto Harvey Barrison - CC BY-SA 2.0

phandhu

phandhu

pha

a

a	i	o	e
pha	phi	pho	phe
kha	khi	kho	khe
tha	thi	tho	the
mwa	mwi	mwo	mwe
ra	ri	ro	re

mu **the** to
mutheto

ma **kha** ka
makhaka

kho ko
khoko

pha phe
phaphe

ma **kha** ka
makhaka

ku **tha** ta
kuthata

ma **the** re
mathere

ku **thi** ta
kuthita

ku **kha** mwa
kukhamwa

ph

phandu

ph

Ph

Phandu

Ph

ph kh th khoko Phandu

Vana **ava** vanobata basa kuphandu.
ava phandu

Vana **avo** vanobata basa kuphandu.
avo

Vana **avo** vanodika kureba no mutheto.

ph

kh

th

Vana vanodika kureba no mutheto. Tikakwanisa kuvapa mutheto vana vanoreba no mutemo.

Kuno mutheto wo vana vorume, kuno mutheto wo vasikane.

Vana vanopuwa mutheto ndi baba na mayi, no vakuru vamweni.

Ivona vanodika kuti vakwanise kubata basa.

Pavanophosa vanodika kuti vakwanise kunasirira.

Varipo vana vakareruka mukanwa, kuti novotuka vanotheda vakuru no vadoko. Vana vakadari vakashata, avana mutheto.

Kuno mutheto wo vana vorume.

mugoro

mugoro

go

o

o	u	a	i
go	gu	ga	gi
wo	wu	wa	wi
hwo	hwu	hwa	hwi
to	tu	ta	ti
mo	mu	ma	mi
ro	ru	ra	ri

ma **ga** ri ro
magariro

go bo
gobo

go to **go** to
gotogoto

mu **go**
mugo

mu **gi** **gi**
mugigi

ma **gu** mo
magumo

mu **gi** va
mugiva

go re
Gore

te **gu** ru
teguru

mu **go** ti
mugoti

ma **ga** ma
magama

ga ta **ga** ta
gatagata

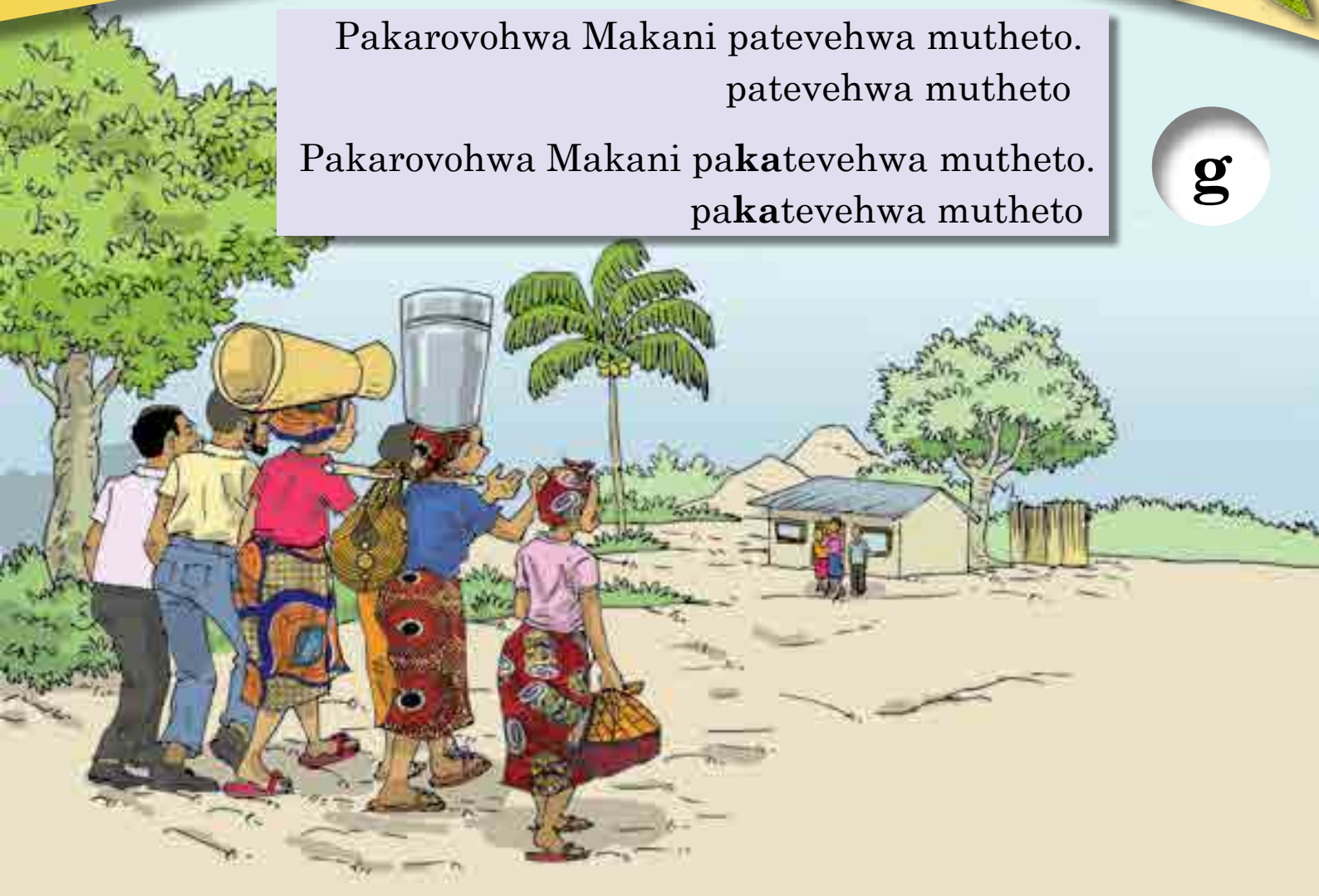
g	gatagata	g
G	Gatagata	G

g G g mugoro Gatagata

Pakarovohwa Makani patevehwa mutheto.
patevehwa mutheto
Pakarovohwa Makani pakatevehwa mutheto.
pakatevehwa mutheto

g

Panorovohwa panodika kutevera mutheto.

Pakarovohwa Makani pakatevehwa mutheto.

Pakasanwa masungukati kosota magariro ake. Ena wayigara. Vabari vake ngokudakara vakabika huku no magatagata.

Pakuyenekwa, Makani wakabeswa kuthwara mutoro ngo ukama hwake, maturi, mugoti, mutani, mugoro...

Pakaguma kumisha kwake, Makani waka ashihwa ushoni ngo ukama wo mwamuna. Vakamupa mugogo wo musuvo voti:

– Uwu mugogo wo musuvo wo berere rako.

– Uwu mugogo wo musuvo.

kuthwa

kuthwa

thwa

a

a	e	o	i
thwa	thwe	thwo	thwi
shwa	shwe	shwo	shwi
khwa	khwe	khwo	khwi
phwa	phwe	phwo	phwi
va	ve	vo	vi
ta	te	to	ti

ku **khwi** ra
kukhwira

ku **khwe** na
kukhwena

shwi ro
shwiro

shwi ti
shwiti

ku **thwa**
kuthwa

ku **khwa** va
kukhwava

thwa su
thwasu

ku **shwa**
kushwa

ku **thwi** ra
kuthwira

thw

thwarayi

thwe

Thw

Thwarayi

Thwe

thwe shwe khwe phwe Thwarayi

Mwari wokwanisa kuthwa.
wokwanisa

Mwari wotokwanisavo kuthwa.
wotokwanisavo

thw

shw

khw

phw

Mwari wakura, wokwanisa kuthwa. Mayi wake vanodakara ngo kuti mwana wavo wava musikana. Pavakasongana, vaKanani vakati:

– Mwari ari kukura! Wokanisa kuthwa?

Mayi wake Mwari vakadavira:

– Mwari wokanisa basa rese: kuthwa, kutheda mabonore, kupepeta, kuteka kumwa, kuthwara huni. Usavi wo murivo, wo shwiti, wese wokwanisa kubika no kuthwiravo ushoni. Wokanisavo kuvona kuphwa. Vana vamweni vatinovona vakareruka kuti phwesi idoko.

VaKanani vakadakara.

Mwari wokwanisa kuthwa.

mufana

mufana

fa

a

a	e	u	i	o
fa	fe	fu	fi	fo
ra	re	ru	ri	ro
thwa	thwe	thwu	thwi	thwo
ka	ke	ku	ki	ko
ga	ge	gu	gi	go

ku **fa**
kufa

ma **fu** ta
mafuta

fo fo
fofo

fo ha
foha

mu **fi** ni ko
mufiniko

ku **fi** mi ra
kufimira

ma **fe** me ro
mafemero

ku **fo fo** re ka
kufeforeka

f

foha

f

F

Foha

F

f F f mufana kufa Foha

Kufumirisa kwav**an**oyita.
kwav**an**oyita

Kufumirisa kwa**an**oyita.
kwa**an**oyita

Ivona pav**an**obata.
pav**an**obata

Itisu pat**in**obata.
pat**in**obata

f

Mawuka mufana anodakarira kubata basa.

Anofumirisa na baba wake kosora marema no muravo.

Ngo kufumirisa kwavanoyita uku mayi wake vanomupa mukumi kuti afuke. Baba no mwana vanofovoreka mumawuswa kuti vagume kumuravo no kumarema.

Vakapera kusora muravo vanosora marema.

Mawuka anadakara apo pavanobata hove, shwiti nokuti wese usavi hawo.

Fara watora fora.

kujija

kujija

ji

i

i	a	u	o	e
ji	ja	ju	jo	je
fi	fa	fu	fo	fe
khwi	khwa	khwu	khwo	khwe
gi	ga	gu	go	ge
vi	va	vu	vo	ve

ma **ji** ma yi
majimayi

ku **jo** ko ra
kujokora

mu ka **ji**
mukaji

ku te ve **je** ra
kutevejera

va no **ji ja**
vanojija

ku da ka **ja**
kudakaja

j

jehe

j

J

Jehe

J

j J j kujija majimayi Jehe

iwewe **u**kajija **u**nophasa
imwimwi **m**ukajija **m**unophasa
mukajija **m**unophasa

Faruka **a**kajija **a**nophasa
ivona **v**akajija **v**anophasa
vakajija **v**anophasa

j

Makani na Feruka vanoijija.

Ivona no majimayi amweni avashwi kojija kuvona no kutara, kubika no kusona.

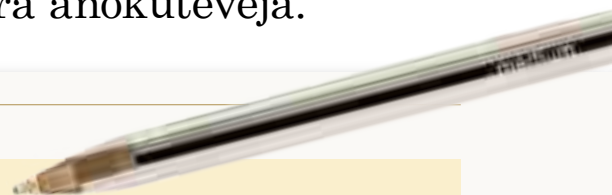
Majimayi awo anovona kuti kujija kwakanaka, kunomusijira maponero avo. Saka apana anoshwa.

Kujija kunoda kukutaja, ngo kudakaja kwako. Wese anotevejera ushoni kujija anophasa.

Makani na Feruka vokwanisa kuvona no kutara.

Kujija kunopeja upofu, kunomusijira anokuteveja.

Jiro wawona jehe.

u	a	e	i	o
shu	sha	she	shi	sho
khu	kha	khe	khi	kho
phu	pha	phe	phi	pho
thu	tha	the	thi	tho
gu	ga	ge	gi	go
thwu	thwa	thwe	thwi	thwo
shwu	shwa	shwe	shwi	shwo
khwu	khwa	khwe	khwi	khwo
phwu	phwa	phwe	phwi	phwo
fu	fa	fe	fi	fo
ju	ja	je	ji	jo

mwa na ka ji
mwanakaji

ma ji ba ba
majibaba

a no te re ra
anoterera

mu go ro
mugoro

pa ku ji ja
pakujija

va no ji ja
vanojija

va thwa ra
vathwara

ku gu ta
kuguta

a no gu mi si ra
anogumisira

u sho ni
ushoni

ku sha ta
kushata

ga ra ho bwa
Garahobwa

ra ka wu da ni ja vo
rakawudanijavo

ma ji
maji

ra ka mi ji ra
rakamijira

kushata kujija vathwara Garahobwa

Zuva rimwe Muhwe wakadanija Garahobwa kuti vahe vese. Muhwe wakashira ushoni shamwari, vakagara vese paberere, vakaseka. Nowaguma mukuvo wokuha, vaMuhwe vakakoka mudoni wavo kuti vahe.

Kaveta, kuha kwakanesa Garahobwa ngo kuti Muhwe wakabika bota rakatetepa woripakurira makashama.

Garahobwa rakaneseka, rokonehwa kuguta.

Garahobwa rakamijira kushata ko Muhwe. Rakabikavo bota ropakurira mubotiri.

Muhwe wakadoyeja kuha, wakakonehwa. Wakakwanisa kurakata botiri basi.

Vokare vakati anogumisira kuseka anoseka ushoni.

VaKamani vathwara mugoro uwo kumwea.

Macewukijo ro majijo okuverenga no kutara Okutanga

a	makaka
u	uta
m	mukaka
k	makaka
t	matatu
i	miti
n	nazi
r	murimi
v	vana
o	matoro
w	kuwa
p	pika
y	yaya
e	mupeta
mw pw kw tw	mwana
b	baba
s	musikane
d	dima
h	hove
hw sw nw rw	kuhwara
sh	shuro
ph kh th	phandhu
g	mugoro
thw shw khw phw	kuthwa
f	mufana
j	kujija

MAJIJO OKUVERENGA NO KUTARA

Ocipiri

kupfura

kupfura

pfu

u

u	a	i	o	e
pfu	pfa	pfi	pfo	pfe
fu	fa	fi	fo	fe
ju	ja	ji	jo	je
kwu	kwa	kwi	kwo	kwe
ru	ra	ri	ro	re

u **pfu**
upfu

kwa ka **pfa** ra
kwakapfara

ku **pfa** va
kupfava

ru **pfa** ro
rupfaro

pf	pfuma	pf
Pf	Pfuma	Pf

pf Pf pf vanopfura Pfuma

VaGore vano mwana **worume**.
Mwari na Mapfava **vana vokaji**.
vana vokaji

pf

Mabasa ese akanaka.
basa rese **rakanaka**
basa **rakanaka**

VaGore vanogara phedo na Mukote. Vana vavo vatatu: Mwari, Mapfava na Mapfuva. Ivona vanopfura mugoro. Basa iri rinovabesa.

Rese basa rakanaka, ngokuti rinopa mare. Mare inotipa kuha, kusimira, kujija no kugara kwakapfara.

Kubata basa kwakanaka, basa rinobara upfumi.

VaGore avashuphiki. Upfu, usavi, kusimira kwese no kuda kwavo vanokuwana ngo basa.

Mapfava na Mapfuva vano upfu.

munazi

munazi

zi

i

i	a	u	o	e
zi	za	zu	zo	ze
pfi	pfa	pfu	pfo	pfe
ji	ja	ju	jo	je
mi	ma	mu	mo	me
ri	ra	ru	ro	re

za no
zano

ku zi va
kuziva

be ze
beze

ku zo ro ra
kuzorora

ze ma
zema

zi zi
zizi

za mo
zamo

zu va
zuva

z	zuva	z
Z	Zuva	Z

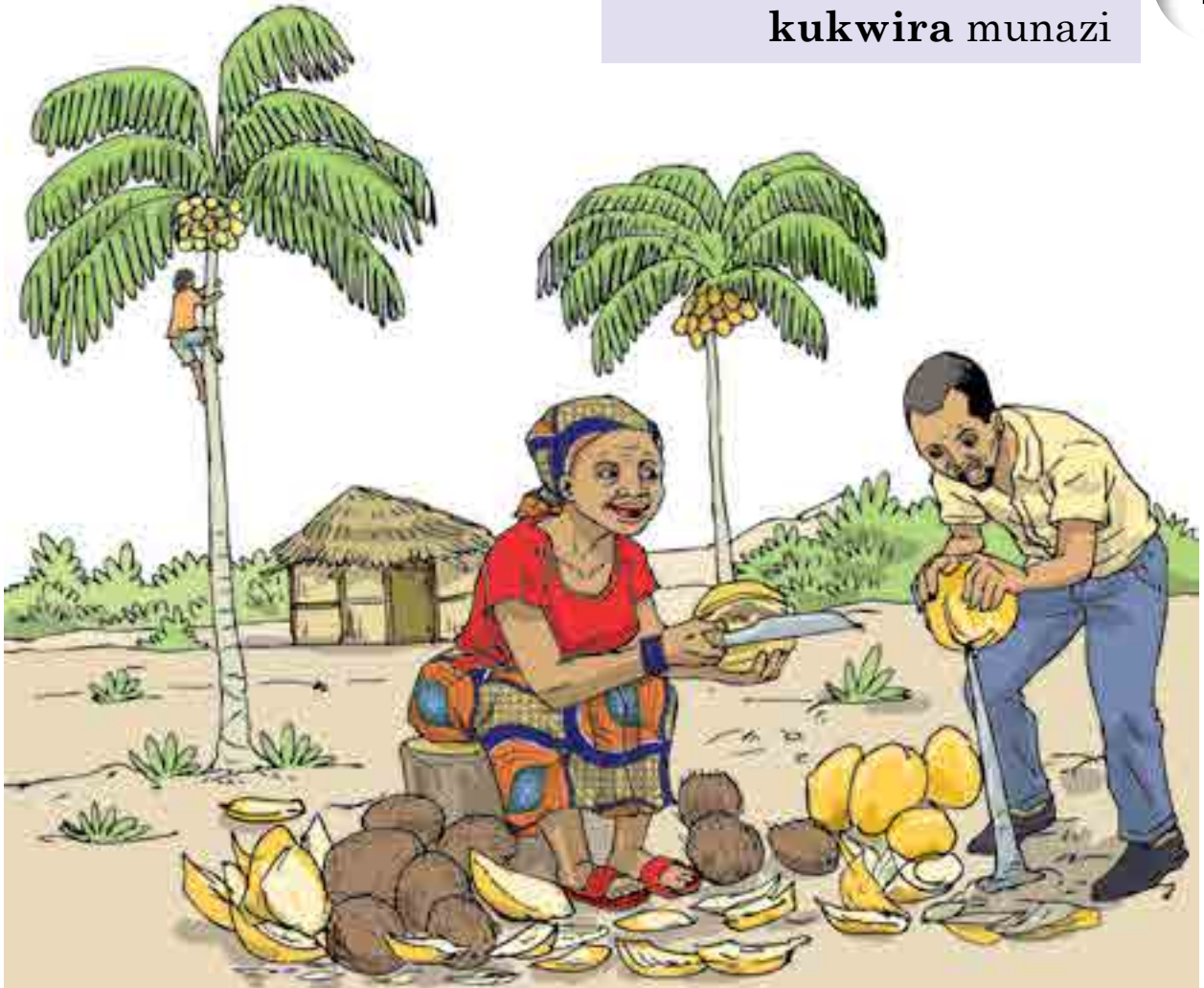
z Z z munazi beze Zuva

Matavi **omunazi** anotibesa.
davi **romunazi** rinotibesa
rinotibesa

Kuziva **kukwirira** nazi.
kukwirira nazi
Kuziva **kukwira** munazi.
kukwira munazi

Z

Munazi muti wakareba. Unobara nazi. Mativi esse omunazi anobesa: masakani, mutiwo no nazijo. Nazi inothwira usavi. Mateme no muti wo munazi zvinoyita huni. Muti wo munazi unoyita majiro.

Kusima munazi kwakanaka, kaveta kunoda kuziva. Mwari unajo munazi ngo kuti unoziva kujisima. Jimwe munazi jakareba, jinodika kuziva kukwirira. Tinodika kuvonerera no kujijisa vana vedu vazive kunasirira no kureremeja munazi.

Kukwira munazi kunodika kuziva.

bhasikoro

bhasikoro

bha

a

a	u	i	o	e
bha	bhu	bhi	bho	bhe
za	zu	zi	zo	ze
pfa	pfu	pfi	pfo	pfe
ja	ju	ji	jo	je
wa	wu	wi	wo	we

bhe ki
bheki

bhu ku
bhuku

bhe wu ra
bhewu ra

bha si ko ro
bhasikoro

bhi ki ri
bhikiri

bha yi bhe ri
bhayibheri

bh

bhabharazi

bh

Bh

Bhabharazi

Bh

bh Bh bh bhuku Bhabharazi

Panogara Mapfuja.
panogara

Pavanogara vaGore.
pavanogara

Bheki rake rino mabhuku.
bheki rake rino

Mabheki ake ano mabhuku.
mabheki ake ano

bh

Panogara Mawuka no kwanojija pano mutarawuko mukutu. Kaveta Mawuka ashuphiki ngo mutarawuko ngo kuti anoyenda ngo bhasikoro rakapuwa ndi baba wake pa kuphasa kwakayita gore raperari.

Bheni, mudoni wake, anarovo bhasikoro.

Mawuka na Bheni vano mabheki avo akanaka mavanodira mabhuku avo.

Bheni anarovo bhasikoro.

cipanga

cipanga

ci

i

i	a	u	o	e
ci	ca	cu	co	ce
chi	cha	chu	cho	che
bhi	bha	bhu	bho	bhe
zi	za	zu	zo	ze
ni	na	nu	no	ne

ci mu ta ra wu ra
cimutarawura

ci mu ta ra wu ko
cimutarawuko

che ci
checi

ku ce ka
kuceka

cho ja
choja

ci ri mo
cirimo

u ci
uci

ku ce ra
kucera

ci cho ja
cichoja

ci ko ra
cikora

ca ka na ka
cakanaka

c

cidoko

c

C

Cidoko

C

c C c cipanga uci Cidoko

VaMaripa **v**ayimwa ucema.
 vayimwa ucema
Mutapati **w**ayimwa ucema.
 wayimwa ucema

c

ch

VaGore **v**anocekera magoma no cipanga.
 vanocekera no cipanga
Mawuka **a**nocekera magoma no cipanga.
Mawuka **a**nocekera makaka no cipanga.

VaGore vanocekera magoma

VaGore vano magoma owucema. VaGore vanocekera magoma no cipanga. Mumadeko mwese kumagoma kaGore kunozara ngo vanarume no vanakaji vanomwa ucema.

Mumagoma maGore muno ucema wo macevo. VaGore, zuva rimwe vakacekeka vacinajirira ucema.

Ucema, uno mazuva awo; unophawura mweji waBiriri wokuva mweji waKhisimusi.

Ucema wa vaGore unodakarihwa ngo kuti vanokwanisa kudira mupekapika.

Ucema wa vaGore wakacena.

mavhi

mavhi

vhi

i

i	a	u	o	e
vhi	vha	vhu	vho	vhe
ci	ca	cu	co	ce
bhi	bha	bhu	bho	bhe
zi	za	zu	zo	ze
pfi	pfa	pfu	pfo	pfe
mi	ma	mu	mo	me
ri	ra	ru	ro	re

ku **vhu** ta
kuv**h**uta

ku **vho** ro ra
kuv**h**orora

ma **vhu**
mav**h**u

ru **vhi**
ruv**h**i

ro **vha**
rov**h**a

ku **vhu** ru za
kuv**h**uruza

vh

vhuta

reh

Vh

Vhuta

Vh

reh Vh reh mavhi roreha Vhuta

Pfeve **wayinasa** kuziva.
wayinasa

Pfeve **acayinasa** kuziva.
acayinasa

vh

Mapfujure mwana mudoko, acayiziva kuti mavhi anoruma.

Zuva rimwe wakavona mavhi ayigara paphakaza rawo muberere, wakavhorora ushwa woataka, wotiza. Mavhi maviri akamuruma. Mwana wakawira pasi, wakaburukuta acirira.

Mayi wake no hama jake vakagogoma, vakamuwana ari pasi wakazara ngo mavhu, acirira. Vakamutora vomunasirira.

Mapfujure wakazogara aciziva kuti mavhi anoruma.

Vhirati wavhorora ushwa.

kaquya

kaquya

qu

u

cihlafu

cihlafu

hla

a

u	a	i	o	e
qu	qa	qi	qo	qe
hlu	hla	hli	hlo	hle
vhu	vha	vhi	vho	vhe
cu	ca	ci	co	ce
yu	ya	yi	yo	ye

ci **hla** fu
cihlafu

mu **hla** thi
muhlathi

ci **qi** vo
ciqivo

ka **qu** ya
kaquya

q	qivo	q
Q	Qivo	Q

hl	hlafu	hl
Hl	Hlafu	Hl

hl Hl hl cihlafu muhlathi Hlafu
q Q q kaquya ciquvo Qivo

Kare tayiti cihlafu.
cihlafu

Wari munoti cishafu.
cishafu

q

hl

VaMaripa vayibhuya zuva rimwe no muzukuru wavo Mawuka. Vayimudurujira mazina o ciro cimwe no cimwe cayida kuziva. Pavayibuya apo vaMaripa vakati:

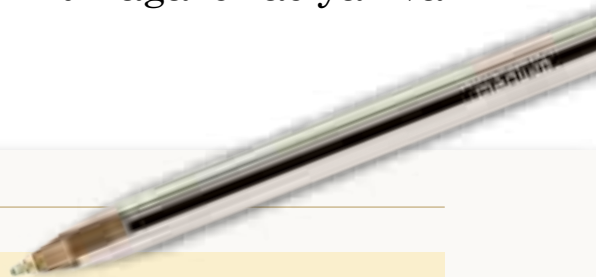
– Vonayi, apa wari munoti **cishafu**. Kaveta kare tayiti **cihlafu**, yamunoyiti wari **sapato** kare tayiti **kaquya**.

Mawuka wakadakara ngo kuziva mazina aya.

VaMaripa vakamudurujira kuti azive cini muhlathi no amweni mazina. Wakapera kutarira kuti agare aciyaziva mazina esepo akajijiswa.

Kujija no vasharuka kwakanaka.

Mihlafu wana tuquya.

u	a	i	o	e
pfu	pfa	pfi	pfo	pfe
zu	za	zi	zo	ze
bhu	bha	bhi	bho	bhe
cu	ca	ci	co	ce
chu	cha	chi	cho	che
vhu	vha	vhi	vho	vhe
qu	qa	qi	qo	qe
hlu	hla	hli	hlo	hle

kwa ka si ya na
kwakasiyana

che ci
checi

bha ci
bhaci

ma zu va
mazuva

ga ra vha ta
garavhata

ga bhi ne ti
gabhineti

a ji ca pe ri
ajicaperi

Kusimira ko mumwe no mumwe wedu kwakasiyana.

Mazuva ano muthapa ajicaperi javanosimira majaha, vasikane no majimayi. Kare muthapa ajicayiperepivo, kaveta bhaci no garavhata kusimira kwakanaka, kunoreremeja.

Vanobata mumagabhineti, vomacheci no mumabasa amweni vanodika kusimira karasawu, bhaci no garavhata. Uwu mutemo wakanaka. Irona bhaci rinojiyisa. Tinodika kurovejesa vana vedu kunasa kusimira, vokaji no vorume, pamuzi, kucikora no kwese kwavari.

Bhaci rakanaka, rinojiyisa.

ku zi va
kuziva

pa za mu
pazamu

ci ro
ciro

ku ci pi ta ri
kucipitari

ca ka na ka
cakanaka

ru vhi
ruvhi

va ci re ga
vacirega

va no zi vi sa
vanozivisa

Mukaka wo pazamu wakanaka pamusoro po wese mukaka. Varipo majimayi vacikanasi kuziva shwiro iyi, vanovona kuti wo mumarata ngo wakanakisisa, vacirega kupa vana mukaka wo pazamu.

Kaveta, varipo majimayi vacina mazamu akanaka. Ava vanoziyiswa kucipitari kuti vaze vana vavo mukaka wo mumarata, no mushobo wawo. Mukaka wo pazamu wakanaka kuvana vedu.

Mukaka wo pazamu wakanaka.

nyati

nyati

nya

a

a	i	u	o	e
nya	nyi	nyu	nyo	nye
na	ni	nu	no	ne
qa	qi	qu	qo	qe
hla	hli	hlu	hlo	hle
vha	vhi	vhu	vho	vhe
ca	ci	cu	co	ce

ku fo **nya** na
kufonyana

mu **nya nya**
munyanya

nya ma
nyama

nyi ka
nyika

mu **nyu**
munyu

nya ti
nyati

nyu ci
nyuci

ka **nyi**
kanyi

ku **nyi** ma
kunyima

nyo ka
nyoka

mu **nyu** ru
munyuru

nye zu ru
nyezuru

ny

nyika

ny

Ny

Nyika

Ny

ku **nye nya**
kunya

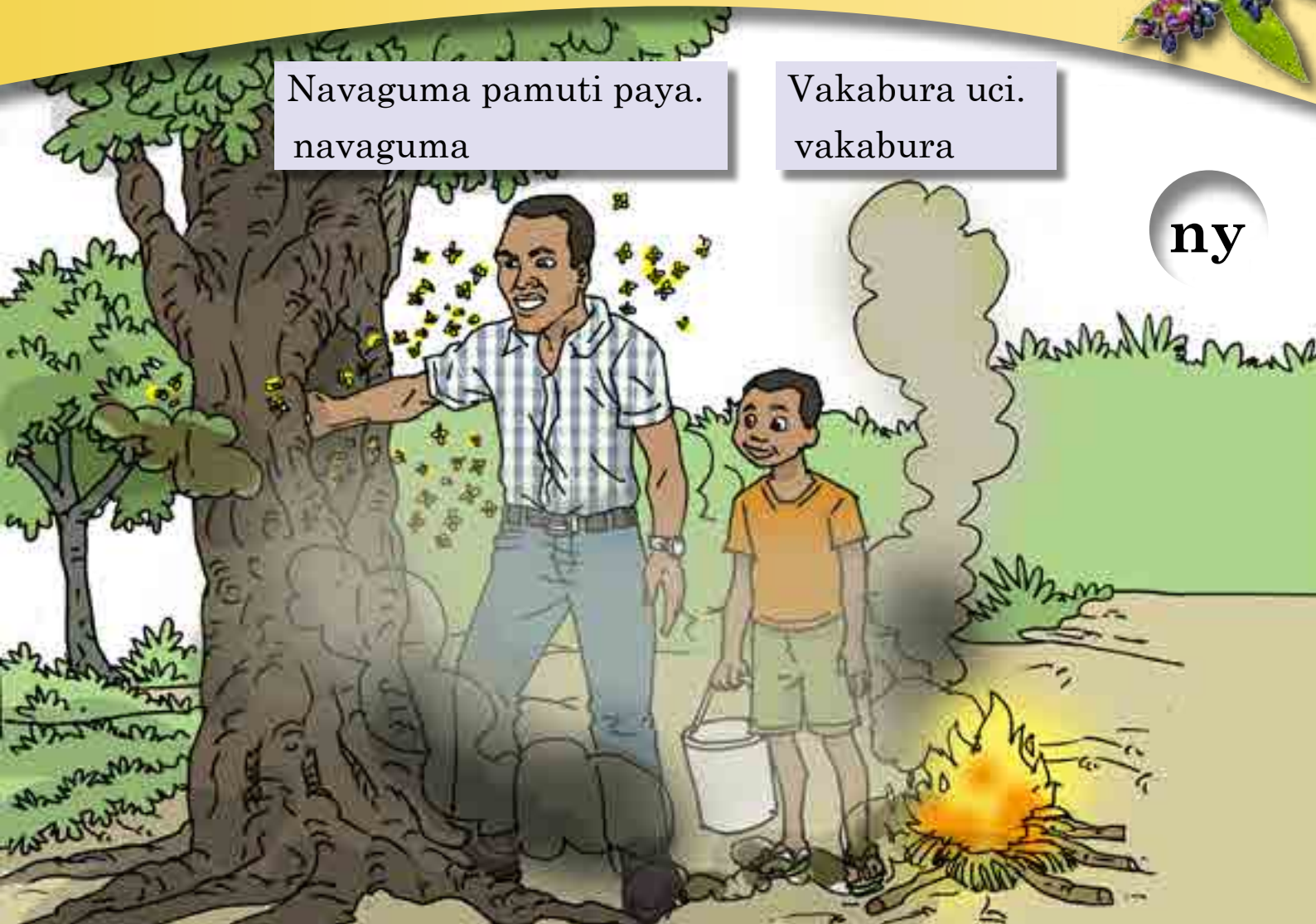
ny Ny ny nyati nyama Nyika

Navaguma pamuti paya.
navaguma

Vakabura uci.
vakabura

ny

Zuva rimwe Mutapati na mwaramu wake Mawuka vakabura uci wayinga mubako ro muti vakatora uta, mupasha no muriro ngo kuthya nyoka, nyati no jimweni nyama jo musora. Navaguma pamuti paya vakasota nyezuru no pasi. Vakavona nyuci mubako.

Vakabwatija muriro kuti vakwanise kubura uci.

Uci unonyanya kubuhwa no usiku. Nyuci no usiku ajinyanyi kuyita ukaru. Mutapati na Mawuka vakabura uci wakakwana kuha pamuzi.

Umweni wakapa vasikane vavakavona vaciviya, vakacica navo no munyanya.

Uci wakanaka. Unoyita kuha, mutombo no vhera.

Vakavona nyuci mubako.

ndiro

ndiro

ndi

i

i	a	u	o	e
ndi	nda	ndu	ndo	nde
di	da	du	do	de
ngi	nga	ngu	ngo	nge
nji	nja	nju	njo	nje
yi	ya	yu	yo	ye

ma **nde** **nde** re
mandendere

ma **ndu** wi
manduwi

nda ni
ndani

ndi ro
ndiro

mu ra **nda**
muranda

ndu ku
nduku

za **nda**
zanda

ndo vo
ndovo

ndo ji
ndoji

ndo nga
ndonga

ma **nde** ya
mandeya

ma **ndo** wa
mandowa

nd

ndani

nd

Nd

Ndani

Nd

nd Nd nd ndiro muranda Ndani

Vakagogoma naye.
vakagogoma
Wakagogoma naye.
wakagogoma

Virisayi kumwa.
virisayi
Virisanyi kumwa.
virisanyi

nd

Bikisi anoziva kukhoronda mwana wake Mwenda.

Mazuva akakwana Bikisi anoyenda no mwana kucipitari kuti avoniwe homi wake.

Zuva rimwe Mwenda azivi kuvata ngo kurira. Mayivo vakagogoma naye kucipitari.

Varapi vakati:

– Mayi, mwana uwu ari kuzwa mundani. Ano nyoka. Munodika kunasa kusuka ndiro jaanohira mwana. Munodika kupaka bota mwana no nyara jakacena. Virisanyi kumwa yo mwana.

Bikisi wakateveja.

Mwana uwu ari kuzwa mundani.

njiva

njiva

nji

i

ngoma

ngoma

ngo

o

i	o	a	u	e
nji	njo	nja	nju	nje
ngi	ngo	nga	ngu	nge
nghi	ngho	ngha	nghu	nghe
ji	jo	ja	ju	je
nyi	nyo	nya	nyu	nye
ri	ro	ra	ru	re

mu pa **ngo**
mupa**ngo**

ma pe **nge** ra
mape**ngera**

nje ra
njera

nga no
ngano

nja ra
njara

njo vo re
njovore

nji va
njiva

ma ju **nju**
maju**nju**

mu re **nje**
mure**nje**

gu **nga** no
gung**ano**

de **nge** ra
deng**era**

nj	njiva	<i>nj</i>
Nj	Njiva	<i>Nj</i>

ng	ngoma	<i>ng</i>
Ng	Ngoma	<i>Ng</i>

nj Nj ng Ng njiva ngoma

**Vandhu vakanyenya majibaba avo.
vakanyenya**

**Maputukezi acatonga nyika.
acatonga**

nj

ng

ngh

Maputukezi akatonga nyika yedu ino yo Musambiki, njama wotakanoneswa ndivona. Vazungu vayinga no runyenyo, asi mutemo wavo wakava wokuti musenje wese anokwanisa kujija no kuwejayeya maponero avo wayitavo inga muzungo, wayidanwa «simirado».

Vayiti vayezanisa mutambo jo ciputukezi no mutemo jedu, cigande, makhwaye, mandowa no jimwene mutambo jedu jinobudisa ziya, vayinyenya inga vatorivo maputukezi.

Kwayinga kuphosekehwa ngo ruzivo hwakanaka.

Nyika no nyika rino maponero aro anodika kuteveja no kureremeja.

Rusununguko hwakanana, hwakatiponesa.

Ngana ano ngano.

Zvita izina ro mweji.

Zvita

zvi

i

i	u	a	o	e
zvi	zvu	zva	zvo	zve
zi	zu	za	zo	ze
vi	vu	va	vo	ve
bzi	bzu	bza	bzo	bze
nyi	nyu	nya	nyo	nye

nye **zva** ra
nyezvara

ma ra **zvu**
marazvu

zva vo ra
zvavora

zvi ta
Zvita

wa ka **zvi** da
wakazvida

zva ka wa nda
zvaka wanda

zvi re zi
zvirezi

zv	zvikunwe	zre
Zv	Zvikunwe	Zre

zre Zre zre zveiro Zvita Zvikunwe

Vajiji vakazororo.
vakazororo

Vese vari kwata-kwata.
vese vari

Tese tiri kwata-kwata.
tese tiri

ZV

Kwerengwejuwe!

Mweji wagara. Ndi Zvita, mweji wokutanga wo gore.

Khisimusi rapera, kwakasara kubatira gore ribza.

Vanakaji vese vari kwata-kwata kurima.

Mweji wa Zvita kangayije unova no njara. Vazinji vanopona ngo marungu. Vamwe vanopona ngo kurimira upfu.

Vana vo cikora vanotarisa mazina avo, vajije. Vakazorora ku cikora, asi pamuzi vanobesa mabasa ese no kurima.

Zvita mweji wo zviyito zvizinji.

Zaguma washira nyezvara.

bziti

bziti

bzi

i

i	u	e	a	o
bzi	bzu	bze	bza	bzo
zi	zu	ze	za	zo
bi	bu	be	ba	bo
ndi	ndu	nde	nda	ndo
nji	nju	nje	nja	njo

ku **bzi** nyi ri ra
kub**z**inyirira

bza nga
bzanga

bzo ka
bzoka

ku **bzo** ka
kub**z**oka

bzo mo ra
bzomora

ku **bzu** ka
kub**z**uka

ma **bzi** ti
ma**bz**iti

ku **bza** ra
kub**z**ara

bz

bzoka

bz

Bz

Bzoka

Bz

bz Bz bz bziti bzanga Bzoka

Bziti **rayenga** socha.
rayenga

Mabziti ayenga masocha.
ayenga

Bzoka **rabuda**.
rabuda

Mabzoka abuda.
abuda

bz

Mabziti ayenga masoja a Ngungunyana.

Ngungunyana wayenga nduna huru kumuthundu wo Gaza no Muzirikazi. Wayenga no masoja akawanda.

Mabziti ayisimira matovo, ayihwa hondo no zviqivo.

Ngungunyana wakahwa hondo no mazuru o Swazi ngo ndava yo nyika. Wakahwa kocipiri no maputukezi.

Wakaramba kubzinyirihwa ndiwona.

Nyamasi ariyo mabzoka anozvi mabziti. Anosimira kudari enga mabziti a Ngungunyana.

Bzoka bziti ratiza.

dhawana

dhawana

dha

a

a	u	i	o	e
dha	dhu	dhi	dho	dhe
da	du	di	do	de
ha	hu	hi	ho	he
bza	bzu	bzi	bzo	bze
nda	ndu	ndi	ndo	nde
va	vu	vi	vo	ve

ku **dha** kwa
kudhakwa

dhu va
dhuva

dhu ku
dhuku

ku **dhu** ka
kudhuka

dha wa na
dhawana

ku **dhi** va na
kudhivana

ma **dho dha**
madhodha

dh

dhuze

dh

Dh

Dhuze

Dh

dh Dh dh dhawana Dhuze

Munyangi wakadakara.
wakadakara
Vanyangi vakadakara.
vakadakara

Iyena wakayita dhuku.
wakayita
Itisu takayita dhuku.
takayita

dh

Nyama yo dhawana inohiwa

Zuva rimwe munyangi umwe wakayenda konyanga nyama. Navona nyama imwe yakayima wakahwata kuti ayigumire dhuze. Wakavona kuti rayinga dhuva.

Zvakayengera kukhwederera panyasi dhuva rakavona, rakatiza. Payenga acirangarira nyama yakamutiza yakavona dhawana.

Apo wakajija mazano ese okuti arifure. Wakayita dhuku romasakani wodira mumusoro, wakahwatahwata.

Naguma dhuze wakakhadira mupasha, wakarifura pamurenje. Dhawana rakawa, asi rakamuka rogogoma.

Munyangi wakaritevera acigogomavo, wakariwana rakawa pacithungumiza. Wakarifurisa.

Ukama wo munyangi wakadakara ngo usavi wo nyama iyi.

Dhawana raguma dhuze.

u	a	i	o	e
nyu	nya	nyi	nyo	nye
ngu	nga	ngi	ngo	nge
nju	nja	nji	njo	nje
ndu	nda	ndi	ndo	nde
bzu	bza	bzi	bzo	bze
dhu	dha	dhi	dho	dhe
zvu	zva	zvi	zvo	zve

ma dha wa na
madhawana

ayi nya nga
ayinyanga

ndi zvo na
ndizvona

nya ma
nyama

zvi ro mbo
zvirombo

ma bzi ti
mabziti

bzo ka
bzoka

Mazembe muzukuru wa vaMatuka. Iyena asiyana na chekuru wake, pese pavayenda ndi nderendere navo, kunyanya pa mweji wa Zvita vaciyenda kumunda.

Njiku imwe wakada kuziva kuna chekuru wake vakadari:

– Chekuru, bzoka mufanikiso wo mabziti kani?

Chekuru vakadavira:

–Ndizvona muzukuru wangu. Bzoka arizivi kusiyana no bziti.

– Ayibata basa?

– Basa ayibata. Ayita usoja. Ayinyanga nyama, enga madhuva, madhawana, nyati...

Mabziti anyanga madhawana.

nyo ra
nyora

ndi ro
ndiro

nyo ta
nyota

ci he nge
cihenge

ha nga
hanga

Mutambo wo mateka

Mateka mutambo wo kare, unozivika ngo vazinji vo kare no kare. Mabziti akatambavo mateka.

Pamateka panorira ngoma. Panovoneka ndiro jo nyama, nyama yo nyati, dhawana, hanga. Anorira ngo mazuva awo: pamarimwa, mweji wa Zvita, marera mbewu.

Kare kwayisusa kupera ko mateka. Mateka ayibesa.

Zvita mweji wakanaka.

bvuta

bvuta

bvu

u

u	a	i	o	e
bvu	bva	bvi	bvo	bve
zvu	zva	zvi	zvo	zve
dhu	dha	dhi	dho	dhe
ju	ja	ji	jo	je
ru	ra	ri	ro	re

ku **bva**
kub**va**

bvi ma
bvima

ci **bvu** mo
ci**bvumo**

ku **bvu** ra
kub**vura**

ku **bvu** ma
kub**vuma**

bvu ji
bvuji

bvu mo
bvumo

ma **bvu** ta
ma**bvuta**

bv

bvuta

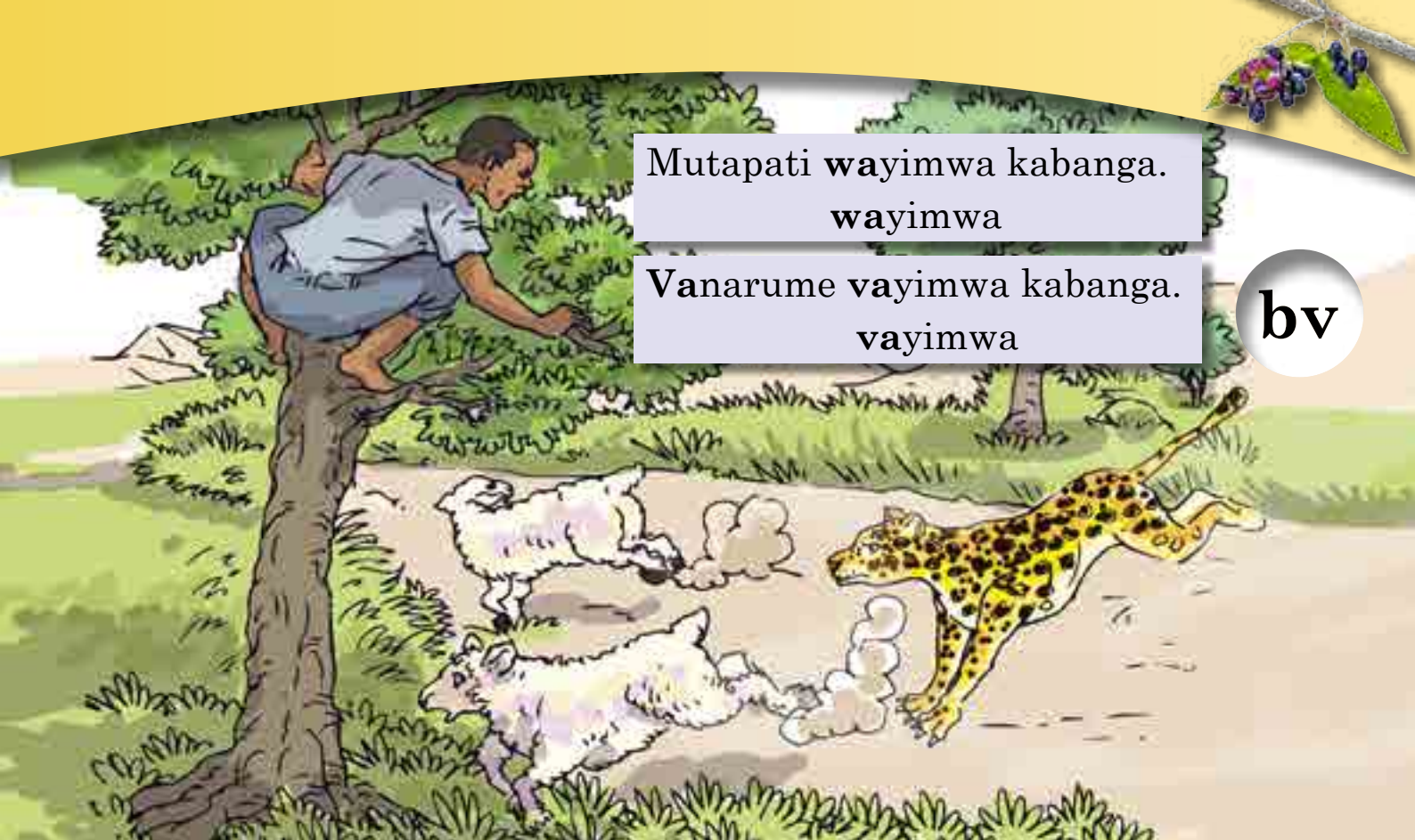
bve

Bv

Bvuta

Bve

bve Bre bve breuji kubvuma Breuta

Mutapati **wayimwa** kabanga.
wayimwa

Vanarume **vayimwa** kabanga.
vayimwa

bv

Magure wayenga muhavisi wo mabvuta, asi iyena wayenga no bvima rakashata: wayinyepa maningi. Njiku imwe wakhwira pa cibvumo womima aciti:

– Wovooo! Ndibesenyivo kuno, mabvuta angu opera kurumwa ngo dikiri.

Vanarumevayimwahavokabangavakayimisana, vakagogoma no mapanga, uta no mupasha kuti vabese mafuna wiya.

Novaguma, Magure wakaseka aciti:

– Oh, kunyepa kwangu, apana ciripo...

Vanarume vaya vakahwirira vakacamwa ngo kasuwada yo mufana wiya. Kaveta, njiku imwe dikiri rakazoguma cokwadi, roguvayija mabvuta a Magure. Wakamimazve acikumbira kubeswa, kaveta vanarume vaya vakati:

– Muregerenyi no kasuwada yakeyo.

Mabvuta akapera ngo dikiri. Apana wakabesera Magure.

Kunyepa kwakashata.

Bvuta rabrea munyatrwa.

gwasha

gwasha

gwa

a

a	o	u	i	e
gwa	gwo	gwu	gwi	gwe
bwa	bwo	bwu	bwi	bwe
dwa	dwo	dwu	dwi	dwe
cwa	cwo	cwu	cwi	cwe
bva	bvo	bvu	bvi	bve
zva	zvo	zvu	zvi	zve
dha	dho	dhu	dhi	dhe

gwi yo
gwiyo

gwa nja
gwanja

gwe ru we
gweruwe

bwe te te
bwetete

pa ti no de dwa
patinodedwa

bwe pwa
bwepwa

ku bwa ti ja
kubwatija

ku cwa ka
kucwaka

dwe twe twe
dwetwetwe

gw

gwaka

gwe

Gw

Gwaka

Gwe

gwe Gwe gwasha gwiyo Gweakwea

gw

bw

dw

cw

Gwasha rakanaka. Gwasha miti jakawanda, jakapata.

Mugwasha munogara nyama jokusiyanasiyana: mbhondoro, njowu, dikiri, gwee, koro, dhuva, shoma, shiri, no nyama jimweni. Miti jiri mugwasha jino basa. Jiripo miti jotinovaka najo nyumba, zvigurumbana, mujiyo jo pamuzi, musuvo, meza, kadera. Miti jinoyita huni. Miti jimweni jakanakira kuyita mutombo.

Miti jiri mumbhiripiri no murambo jinobata mavhu kuti acagara acimodhokera. Miti jinobesera kuti nvura ine.

Patinodedwa ngo njara mucero jo miti jinotiponesa.

Kuverenga nghuda zvinoyita miti.

Kubwatija sora no kuti gwasha pacina zano rakanaka azvitendehwi, zvakashata. Kutema miti pacina zano kwakashata.

Muzuva ano humambo huri kusima miti kuda kwita makwasha.

Ticapeja kukarandha miti pacina gwanja.

Dikiri ratiza mugwasha.

mbuji

mbuji

mbu

u

u	e	a	i	o
mbu	mbe	mba	mbi	mbo
dwu	dwe	dwa	dwi	dwo
bvu	bve	bva	bvi	bvo
zvu	zve	zva	zvi	zvo
dhu	dhe	dha	dhi	dho
nyu	nye	nya	nyi	nyo

mbi ri
mbiri

nyu mba
nyumba

mbi ya
mbiya

mba mba
mbamba

mbe wu
mbewu

nye mba
nyemba

mbe nde
mbende

mba ma
mbama

mb

mbuji

mb

Mb

Mbuji

Mb

mb Mb mb mbiri nyemba Mbuji

Vakazombereka vana.
vakazombereka

Anoviya kuzovona.
anoviya
Vanoviya kuzovona.
vanoviya

mb

Kugogomera kurovora ucina nyumba zvakashata. Zvinopa bonezi mukaji no vana vanozobahwa. Zano rakanaka ngo rokutanga kuvaka nyumba kuyitira kuti uzogare zvakanaka.

Zanoiringorovakateveja vaMukote pavakarovora vaKanani.

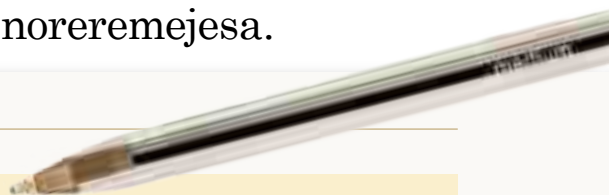
Vakatanga ngo kuvakisa nyumba yawo, sure kwazvo vakazatora mukaji vomuvisa paberere.

Vakabereka vana vavo vano nyumba. Pavakazogara vaka- vaka cibaya co mbuji, vakarera huku, vakawumbisa mbende jakawanda.

Pa mazuva no mazuva vambiya vaMukote vanoviya kuzo- vona vazukuru.

Kuvaka nyumba izano rakanaka, rinoreremejesa.

Mbongoyo iyi ayifambi.

mupsayiro

mupsayiro

psa

a

a	e	i	u	o
psa	pse	psi	psu	pso
mba	mbe	mbi	mbu	mbo
bva	bve	bvi	bvu	bvo
nga	nge	ngi	ngu	ngo
ra	re	ri	ru	ro

ku **psu** ra
kupsura

ku **psa** nga
kupsanga

ku **psa** sa
kupsasa

ku **psu** ka
kupsuka

ku **pse** ru ka
kupseruka

ku **pso** to ra
kupsotora

ku **psa**
kupsa

pso mo
psomo

ps	psomo	ps
Ps	Psomo	Ps

ps Ps ps mupsayiro kupsa Psomo

Ucapsasa ngo mupsayiro.
ucapsasa

Psayirayi dhodhi.
psayirayi

ps

Zuva rimwe Mawuka wayibhuya na chekuru wake padare, no usiku. Iyena wakabata mupsayiro acida kutaka shamwari yake, kaveta chekuru wake vakamurambisa vaciti:

– Iwe Mawuza, azviti kutaka mudoni wako ngo mupsayiro, zinothisa!

– Zinothisa ngenyi chekuru? – wakabvunjisa Mawuka. Teguru wake vadavira:

– Vonayi, mupsayiro wakashata, unopsayira dhodhi. Ukapsasa, nokuti kutaka nawo unowondesa ngo kuti uno svina.

Mawuka wakakahamara aciti:

– Chekuru, madhodha anonanga kuti wakarota nowusiku uciwereketa, wozuzihwa ngo mupsayiro awucazorotizve ucive-reketa, ndizvona?

– Ndizvona. Ngo ndava yazvo ndinonanga kuti mupsayiro uno murayirayi wakakura kuna itisu vandau.

Psere watenga mupsairo.

mbhaka

mbhaka

mbha

a

a	i	u	o	e
mbha	mbhi	mbhu	mbho	mbhe
mbwa	mbwi	mbwu	mbwo	mbwe
mbva	mbvi	mbvu	mbvo	mbve
psa	psi	psu	pso	pse
mba	mbi	mbu	mbo	mbe
bva	bvi	bvu	bvo	bve

ma wu **mbwe**
mawum**bwe**

mbwa nga ri
mbwangari

ku ra **mbwa**
kuram**bwa**

mbvu ra
mbvura

mbhe po
mbhepo

mbhu te
mbhute

mbvu ngu
mbvungu

mbvu ti
mbvuti

i **mbwa**
imbwa

mbha mba
mbhamba

mbvu **mbvu**
mbvumbvu

mbv

mbvumbvu

mbre

Mbv

Mbvumbvu

Mbre

mbh mbre mbre mbhaka mbreumbreu

Vakazokhwira muti.
vakazokhwira

Takazokhwira muti.
takazokhwira

Kwakabuda mbhepo.
kwakabuda

mbh

mbw

mbv

VaMukote vakaponera mukanwa mo mbhondoro

Njiku imwe vaMukote vakamuka pamuzi no imbwa yavo, vakayenda ku bahari kotema mamiti kuti vayite cigurumbana cokudira mbhunga. Novaguma mugwasha vakavona imbwa yavo icigogoma icitiza. Yayenga yavona mbhondoro yakavata.

VaMukote vakakahamara, kaveta vakarangarira kudari: “Imbwa kutiza yosiya vatenji yavona cibanda, zviri nani nditizevo”.

VaMukote vakavonazve pambvungu pavayiringiraro kwenda pano mbvuvu. VaMukote vakazokhwira mumuti. Gare gare, kwakabuda mbhepo no mbvura. Davi ravayiphakamaro vaMukote rakagurika vakawira mbhondoro. Mbhondoro yakavhurumuka payayenga, yakatiza.

Povakazovonavo kuti mbhondoro iri kutiza vaMukote avazivi kuzoyimirazve, vakamuka vogogoma vaciyenda kanyi. Vakakhanda imbwa yavo yakatokwatama hayo no mbhaka padare. VaMukote vakasumurira mukaji wavo zvese izvi zvakayitika. Vakachumba vaciti: “Ndaponera mukanwa mo mbhondoro”.

Mbre Mbre Mbureu Mbhete imbwa

gejhu

gejhu

jhu

u

u	i	o	a	e
jhu	jhi	jho	jha	jhe
ju	ji	jo	ja	je
mbhu	mbhi	mbho	mbha	mbhe
mbwu	mbwi	mbwo	mbwa	mbwe
mbu	mbi	mbo	mba	mbe

mu ke **jhu**
muke**jhu**

jhi ti
jhiti

jha mba ra wu
jhambarawu

ma ke **jhu**
make**jhu**

ma ro **jha**
maro**jha**

jha ne ra
jhanera

fi **jhi** ga
fij**hi**ga

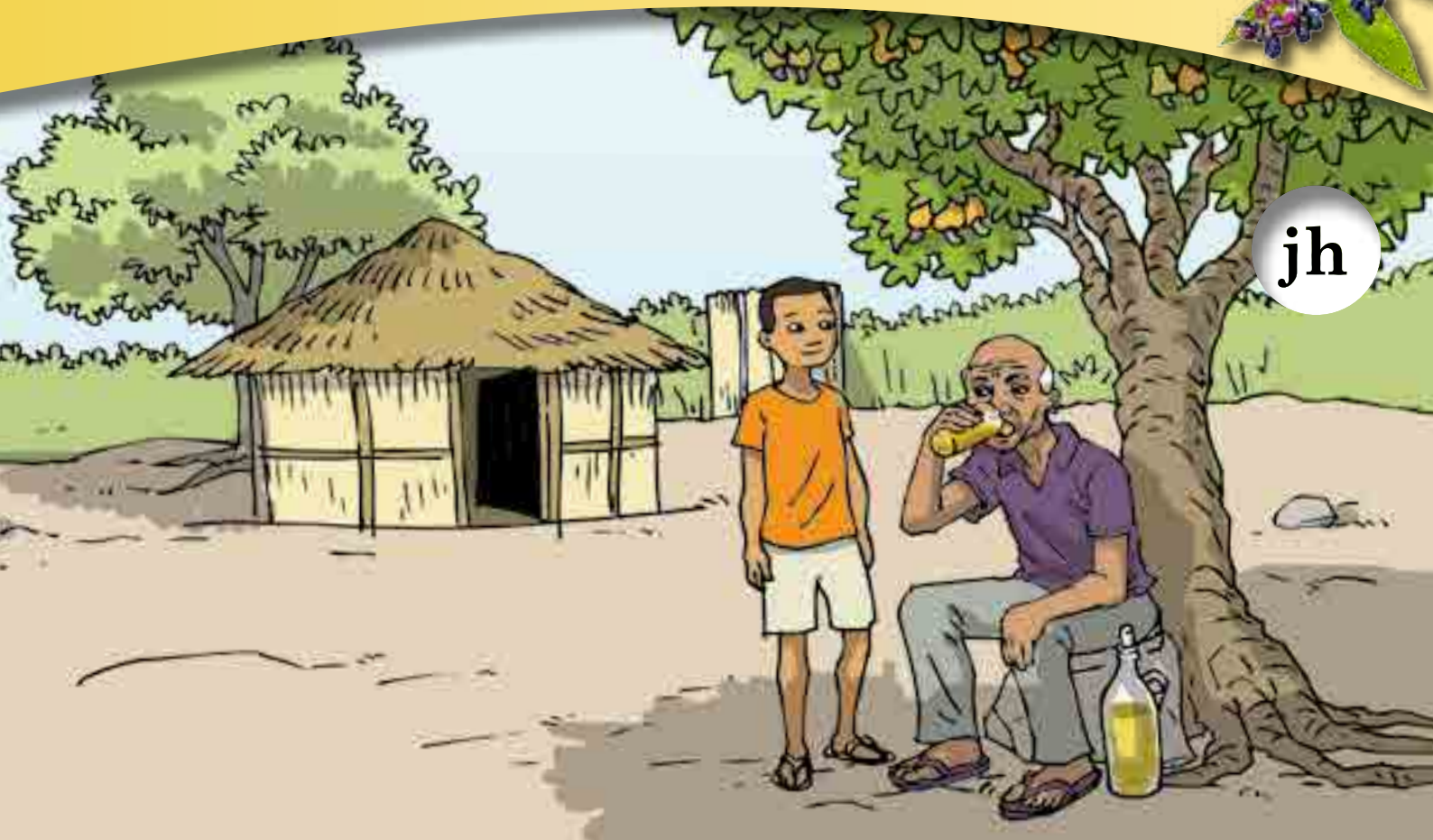
jhu ga
jhuga

jh	jhanera	jh
Jh	Jhanera	Jh

jh Jh gejhu mukejhu jhuga Jhanera

jh

Njiku imwe chekuru wa Mawuka vayigara pasi pomukejhu vacimwa doro ravo. Naguma wakabvunjisa:

– Chekuru, muri kumwenyi?

Chekuru vakadavira, vakati:

– Ndiri kumwa jhambarawu.

Mawuka wakadazve kuziva jhambarawu no zvimweni, akati:

– Jhambarawu, cini jhambarawu!?

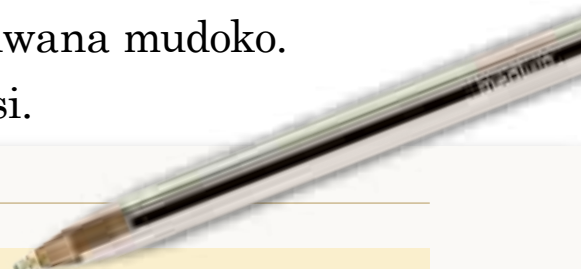
– Jhambarawu doro rinoyitwa ngo makejhu. Makejhu mucero jinobahwa ngo mukejhu, muti uwu uno munvhuri patakagarari.

– Jhambarawu inonaka, chekuru?

– Inonaka, kaveta ayimwiwi ndiwe mwana mudoko.

Iwewe unoha makejhu no korosho basi.

Jhambarawu yayibwa.

u	i	o	a	e
jhu	jhi	jho	jha	jhe
ju	ji	jo	ja	je
mbhu	mbhi	mbho	mbha	mbhe
mbwu	mbwi	mbwo	mbwa	mbwe
mbu	mbi	mbo	mba	mbe

mbha ka
mbhaka

mbvu ma zi
mbvumazi

mbvu mbvu
mbvumbvu

ci mbvu ko
cimbvuko

mu ke jhu
mukejhu

mbhe po
mbhepo

i mbwa
imbwa

mbve mbo
mbvembo

Ciripo-ciripo, zizi arifi ngo mbhepo

Imbwa ya vaMukote yakarumwa ngo mbvumazi mukumwa. Sure kwazvo vakazovonazve mbhaka yavo yafa pasi po mukejhu.

Zvakashamisa kuti zvingayita ngenyi! Vandhu vazinji vakakahamariswa ndizvona. Kaveta vaMukote vakabuda kozvipimisa. Beze wakawisa zembe, wakavhinga mbvembo wakajunguja akati:

– Baba, muzi wenyu wapsa. Panyumba penyu pachihwa mutombo, wakasungihwa mujira ro kucena. Wakacirihwa pachine ro mukejhu, apo pakafira mbhaka. Ndirikuvonazve kuti mumba mwenyu muno mbvuko yorume no yokaji. No jimweni mbhepo jiri sazi ngo pamutivi. Baba, munodika kuzvivonesesa, kangayije mucazotamba mbvumbvu yakakura.

Apa ngativone musoro wo ndava. VaMukote vakapeja mare yakawanda maningi... Kaveta, ciripo-ciripo, zizi arifi ngo mbhepo.

Cimbvuko cino doro.

nyu mba
nyumba

gwe ru we
gweruwe

bvu ngo
bvungo

ge jhu
gejhu

gwa sha
gwasha

mbi ya
mbiya

nye mba
nyemba

Panyumba vana vanodika kureba no bvima riri rese.

Ariyo mabvima ovana vokaji, ariyo mabvima ovana vorume.

Vonanyi ngo vana vaMukote, Mawuka na Fanita.

Fanita wayimuka wopsayira pamuzi, wayiyenda mugwasha aciviya no mapsinga ohuni. Njiku jimwe wayiyenda kuminda kosakurira mbewu jo nyemba, mabonore no zvimweni.

Mawuka wayitavo mabasa obvima rocanarume. Wayimuka kosungira mabvuta no mbuji. Wayiyenda mugwasha aciviya no matamba no mabvumo akayibva.

Mawuka na Fanita vayidisana maningi. Vovaviripo vano zvimutambo zvavo: magweruwe, mbira no zvimweni.

Mbreumazi nyoka yakashata.

n'anga

n'anga

n'a

a

a	u	i	o	e
n'a	n'u	n'i	n'o	n'e
jha	jhu	jhi	jho	jhe
mbha	mbhu	mbhi	mbho	mbhe
mbwa	mbwu	mbwi	mbwo	mbwe
mba	mbu	mbi	mbo	mbe

ma n'a
man'a

n'a n'a
n'an'a

mu n'a n'a
mun'an'a

ku n'e n'a
kun'en'a

n'o mbe
n'ombe

n'	n'ombe	n'
N'	n'ombe	N'

n' N' n'anga n'an'a N'ombe

Nayawisa zembe
Naawisa zembe
naawisa

Mayi vakakayakaya.
vakakayakaya

n'

N'anga jakanaka, jinoziva mutombo muzinji jomugwasha jinorapa.

Asi jiriyo n'anga jimweni jinoringija jicinyepa, jicikazivi ciro.

Njiku imwe Mawuka wakadofa. Wakabatwa ngo nyoka jokwenda, dwetwetwe. Baba na mayi vakakayakaya. Vakagogoma naye pan'anga imwe yavayiziva. Nayawisa zembe n'anga iya yakabata mbhepo pamuviri wa Mawuka, ikati wakaroyiwa ngo vocigarirano, anofa akatama kuyita zvavanoda. Baba wa Mawuka vakaneseka kaveta n'anga yakatizve:

– Nyararanyi, ndipenyi mazana maviri ometikajhi mwana anovanga.

Vakabudisa mare iya. N'anga yakapa mwana mukaka wo n'ombe no mutombo umweni wayidika kun'en'a. Mawuka azivi kuvanga.

Novazvivona kuti mwana aazivi kuvanga vakayenda naye kucipitari. Mwana wakarapiwa, wakavanga.

N'anga jakasiyana. Jiripo jinorapa zvokadi, asi jiripo jokunyepa, jinopeja mare vandhu no kuparajanisa ukama no cigarirano.

N'ombe ayina man'a.

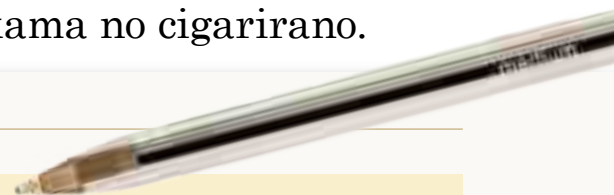

Foto Bongoman CC BY-SA 3.0

nzvindo

nzvindo

nzvi

i

i	u	o	a	e
nzvi	nzvu	nzvo	nzva	nzve
n'i	n'u	n'o	n'a	n'e
jhi	jhu	jho	jha	jhe
ngi	ngu	ngo	nga	nge
di	du	do	da	de

nzva ngu
nzvangu

nzva ke
nzvake

nzva ro
nzvaro

ku **nzva** **nzva** yi ka
kunzvanzvayika

nzve du
nzvedu

nzvi nda
nzvinda

nzv

nzvindo

nzve

Nzv

Nzvindo

Nzve

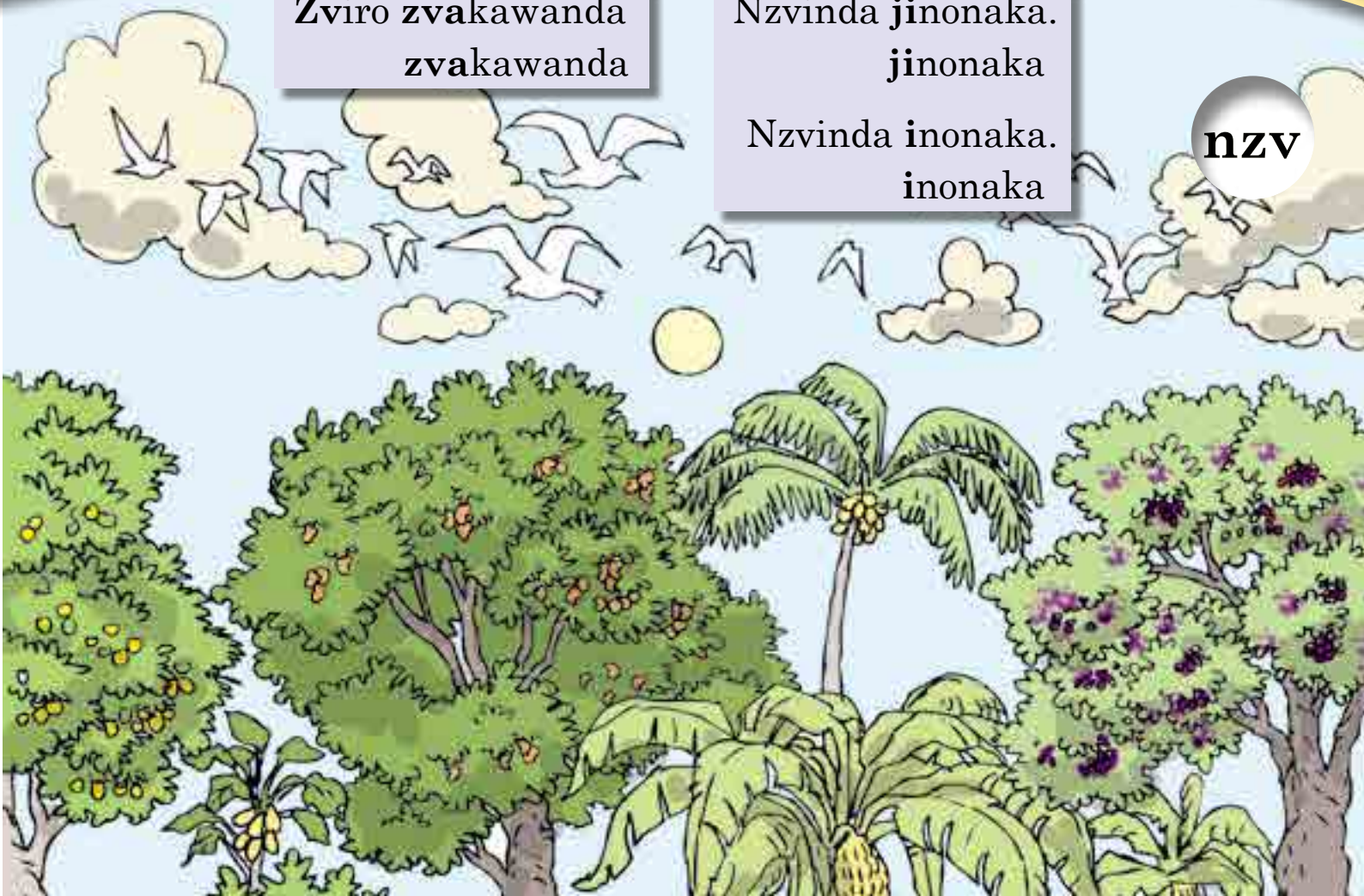
nzve Nzve nzvaro nzvedu Nzvindo

Zviro zvakawanda
zvakawanda

Nzvinda jinonaka.
jinonaka
Nzvinda inonaka.
inonaka

nzv

Musora muno zviro zvakawanda. Zvizinji zvirimo zvakanaka: miti, nyama, mucero, shiri, kuverenga kuda.

Mucero yomusora ayiperi: maroro, nzvinda, hubvu, mazamera, nzvindo no imweni. Nzvindo jinonaka maningi.

Vana vadoko vanonyanya kutambira musoremo vacinyanga shiri no kupsaka mucero.

Zvakarura Mwari zvakawanda. Zvese zvotinovona nzvake, kaveta nzvedu ngokuti wakazvirurira itisu, vana vake.

Tinodika kuzvibonga.

Mucero yo musora no yo pamuzi yese yakanaka.

Nzvindo jinonaka.

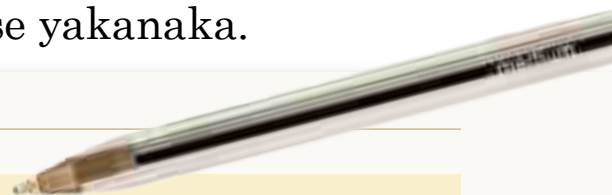

Foto Foto John Atherton - CC BY-SA 2.0

svipa

svipa

svi

i

i	u	o	a	e
svi	svu	svo	sva	sve
nzvi	nzvu	nzvo	nzva	nzve
n'i	n'u	n'o	n'a	n'e
ni	nu	no	na	ne

svi na
svina

ha svi
hasvi

ku svi na
kusvina

ma svo ri
masvori

u ci svu sva
ucisvusva

ku svo to ra
kusvotora

u svu svu re
usvusvure

sv	svina	ſve
Sv	Svina	Sve

ſve Sve ſve sveipa masveori Sveina

VaMaripa **vayishotora** mabonore.
vayishotora

Makani **wayishotora** mabonore.
wayishotora

SV

VaMaripa vayisvatora mabonore, asi vakazokama ngo kuvona vandhu, vanarume no vanakaji, vakathwara mutembe vaciyenda kusvipa. VaMaripa vakakahamara, vakatura muthyo. Vakabvunjisa mwanarume umwe, wayitonga hake nomasvori, vaciti:

- Nandi baba, ndiyani wafa pamutundhu pano?
- Mwanarume umwe wayinga murendo, wakagumira kaMathere wakabatwa ngo detwetwe kakufa.

VaMaripa vakaperekejavo kwenda kusvipa, kaveta vakasiya vakohomeja muzukuru wavo kudari:

- Fanita, ndirikwenda kusvipa, sarayi ucisvusva huku, jingapera kuha mabonore no kwathetera svina. Nguva yakakwana bikayi usvusvure. Ndinoviya rakapera basa.

– Fanita, sarayi ucisvusva huku.

ndhungo

ndhungo
ndhu
u

nghumba

nghumba
nghu
u

ngwena

ngwena
ngwe
e

u	e	o	a	i
ndhu	ndhe	ndho	ndha	ndhi
nghu	nghe	ngho	ngha	nghi
ngwu	ngwe	ngwo	ngwa	ngwi
svu	sve	svo	sva	svi
nju	nje	njo	nja	nji

ndhu nj
ndhunji

ndhi nda
ndhinda

pfa ra ndha nda
farandhanda

ndhu zu
ndhuzu

nghe nje
ngheje

ndha ta
ndhata

ndhe nda
ndhenda

ku ngwi na
kungwina

ndho ndo
ndhondo

ma ngwa na
mangwana

ngh

nghumba

ngh

Ngh

Nghumba

Ngh

ndh ngh ngw ndhuzu ngheje ngwena

ndh

ngh

ngw

Nghumba cipfuyo cakanaka kurera pamuzi, kaveta inodika kuvonerera ushoni. VaMukote vano nghumba javo. Zuva rimwe rakapwanya phandu no usiku. Njikuyo cidima cayikura ngo kuti mweji no ndhondo zvayinga mumakwiti. Jakabuda nghumba ajizivi kunasa, zvajakayita zvakabara ndhango: jimwe jakayenda kothukuza minda jo marungu ovandhu, jimwe jakayenda kumurambo.

Nghumba imwe yakarumwa ngo ngwena kumurambo.

Njikuyo kwayipisa. Ndhata jayiruma maningi. VaMukote vakamana pakati powusiku. Zvavakabuda kunja vakavona nghumba jiri pfarandhanda paruvanje no muminda jo vandhu. Avazivi kuvatazve. Vakamusa mukaji na Mawuka. Vakajikunzvira muphandu. Asi vakavona kuti yayikarayira imwe. VaMukote vakabata ndhungo yavo vakayenda vacipsaka. Vakaguma kumurambo.

Nghumba yayenga yarumwa ngo ngwena. Apana cavakakwanisa kuyita.

Mangwana fumi, vese vocivakihwana vakapejehwa marungu avo vakaviya vacipopota. VaMukote vakakumbira kuregerehwa zvakapera.

Kurera nghumba ibasa guru!

Nghumba yarumwa ngo ngwena.

ndhwatwa

nghwongwa

ndhwatwa
ndhwa
a

nghwongwa
nghwo
o

a	o	u	i	e
ndhwa	ndhwo	ndhwu	ndhwi	ndhwe
nghwa	nghwo	nghw	nghw	nghwe
ngha	ngho	nghu	nghi	nghe
ngwa	ngwo	ngwu	ngwi	ngwe
ja	jo	ju	ji	je
twa	two	twu	twi	twe

ndhwa ji
ndhwaji

ndhwi ro
ndhwiro

nghwa ngu
nghwangu

ma nghwi ni ro
manghwiniro

ndhwa twa
ndhwatwa

ku nghwi na
kunghwina

nghwo ngwa
nghwongwa

ndhw

ndhwiro

ndhwe

Ndhw

Ndhwiro

Ndhwe

ndhwe nghwe ndhwiro nghwongwa

Kuno biripiri, usavava, nduvi, cithovana, **kuverenga kuda.**

Kuno mbewu jo nyemba, mabonore, **kuverenga kuda.**

kuverenga kuda

k k

kk

ndhw

nghw

kk

Mawuka wakavona mwanarume wayitekwatekwa. Mawuka wakatha, wakagogoma kosumurira teguru wake. Na waguma, acihasayira, wakati:

– Teguru, ndavona mwanarume acitekwatekwa... kaveta wayigomera.

Teguru vakabvunjisa:

– Kangayije ano ndhwaji iri yese!

– Ndhwaji yenyi, teguru?

– Kharu, ndhwaji ajiperi...

– Ngojapi teguru?

– Vonayi: kuno biripiri, usavava, nduvi, cithovana, cimanga, cirakombe, cikhurwa, mapere, mabori, unjiwiti, dwetwetwe, kk.

– Jese jinowuraya?

– Jimwe jinowuraya, jimwe wakanghwinihwa ndijona unotamba nyatwa. Ndhenda jinodika kuvonerera ushoni.

Zvinodika kuteverera zvinonanga vakuru no vazivisisi vokurapa.

Ndhwaji ndi ndhenda ajiperi.

n'u	n'i	n'o	n'a	n'e
nzvu	nzvi	nzvo	nzva	nzve
svu	svi	svo	sva	sve
ndhu	ndh	ndho	ndha	ndhe
nghu	nghi	ngho	ngha	nghe
ngwu	ngwi	ngwo	ngwa	ngwe
ndhwu	ndhwi	ndhwo	ndhwa	ndhwe
nghwu	ngzwi	ngwwo	ngwva	ngwve

ku ku nzva
kukunzva

ngha nju
nghanju

n'o ngo
n'ongo

ma ka sva
makasva

svi na
svina

ngha ra
nghara

ku nzva nga nzva
kunzvanganzva

Mutheto wo nyika

Cikava cikabuda kunoyitiwa mbhamba yo nyika. Vandhu vakawanda vanobudirira pamutheto uwu. Kunorimihwa makwanja no jisvipa, kuzoperapo, vaRego vanosvejera mukata wo doro vacivereketera, vandhu vese vaciyita makusvi. Vakazopera vese vanoyenda pabanje ra vaRego. Apa, panoyitiwa un'anga okuvona mafambiro omutheto. Kaveta, n'anga inonanga mupango inofanira kuti jiyitwe: sure kwazvo panobusiwa, panofa nyama, n'ombe, mbuji, huku, kk.

Vamwe vandhu vanopa mupunga, upfu, kk. Panova no mupeta mukuruwane wo doro. Kangayije mbvura inona kudari vajimu vakadavira.

Vandhu vanobudirira pamutheto uwu.

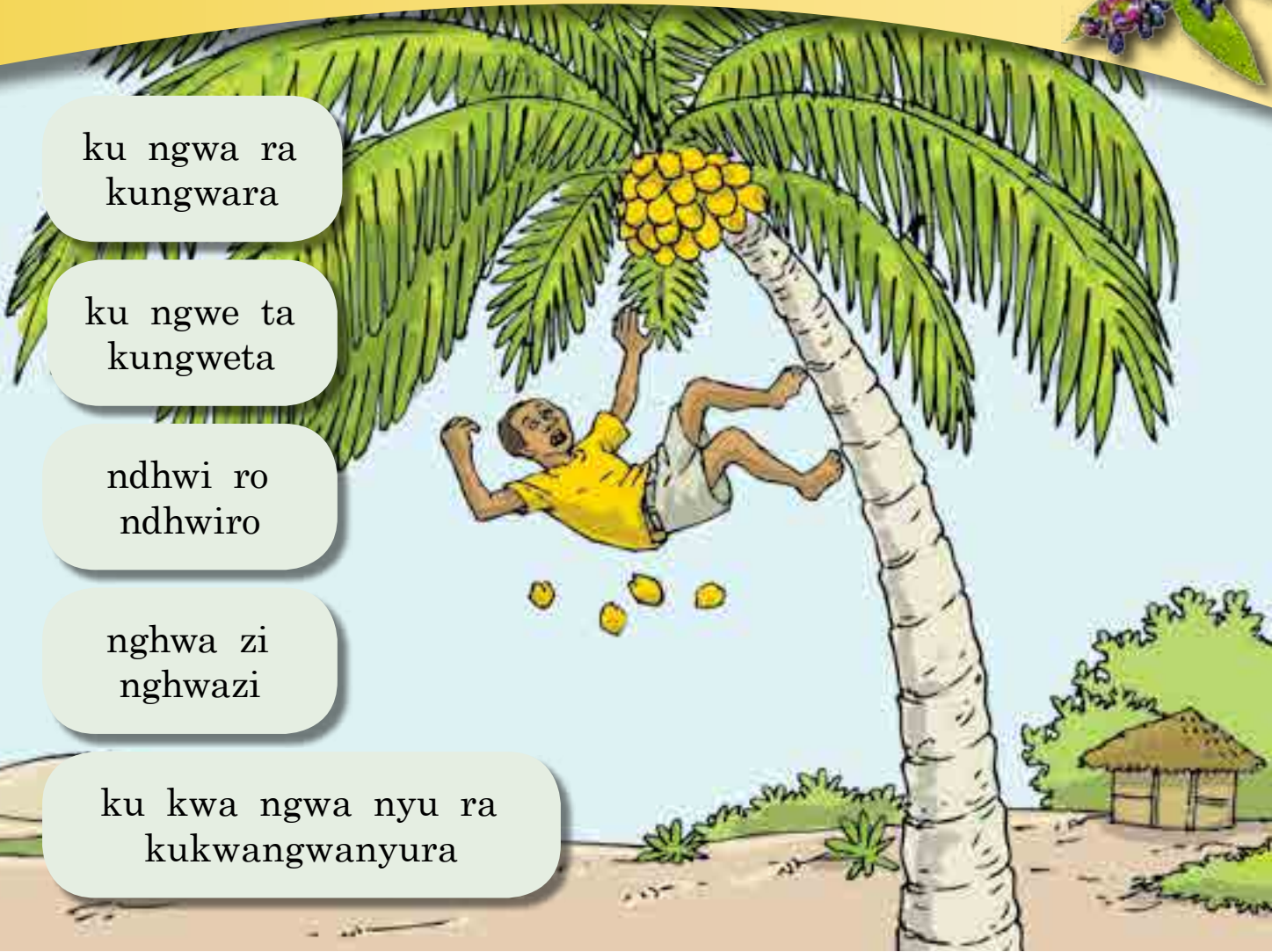
ku ngwa ra
kungwara

ku ngwe ta
kungweta

ndhwi ro
ndhwiro

nghwa zi
nghwazi

ku kwa ngwa nyu ra
kukwangwanyura

Munyangi wakafa ngo mbvuti yare

Njiku imwe mwana wo rume wa vaBonezi wakakhwira munazi yo pacigarirano. Mufana uwu wayingwara maningi, acayipurikira mupango yo vabari vake.

Apo, na akhwira warazuza nazi jese jo ndhwiro pomwe no machara osiya nghwongwa basi. Mukuderuka ngo kukasikira, wakambwera wogurika musana.

Ngo kudaro wakanghwinwa ngo ndhwaji. Vabiri ngo kuzwa zvinonanga vandhu vakakhohwa kuti mwana waroyiwa ngo veno vo munazi, vokanganwa kuti mwana wavo ngo wayinga mbavha, acayenga no mupango.

Madhodha okare akereva kuti munyangi anofa ngo mbvuti yake.

Rega kunzwanganzwa, ugarisike.

Kujija kwakanaka

Vana vaGore no vana vaMukote vanoijija pamwepo. Pakupera ko gore vana vesepo vakaphasa. Rupfaro wakava hukuru mukati mo ukama mwa vaGore no ukama wa vaMukote.

Vakabatana, vonasirira kuha pamwepo. Vakayita mahewu wo upfu wo mabonore, vakabika usavi wo hove, murivo no huku. Vakabika madosi. Vesepo, majibaba no vana vakahira pamwepo vakapfara.

VaGore vakati:

– Tiripano ngo vana vedu varikujija ushoni. Tino rupfaro ukuru ngo kuti vakaphasa. Tinoda kuti vajije kudari ngo kuti kujija kunopa rupfaro no upfumi.

Vese vakabusa pamwepo.

Tino rupfaro pano.

u sho ni
ushoni

hwi ro
hwiro

shwi ro
shwiro

ku shu pha
kushupha

Kubahwa ko mwana

Makani wakarovohwa. Ari kupona ushoni no mwamuna wake.

Wari ano pamuviri, kubara kwa phedo. Wakati kuno mwamuna wake:

– Vonayi Mutapati, Mwari akada tinova no mwana pano. Tinodika kunasirira kuti tiyashire ushoni mwana wedu.

Mutapati wakapurukira mubesi wake, wakadavira:

– Makani, itisu tirivatami, tinonasirira kudini?

Apa vakavonesana shwiro no hwiru. Vese vakanasirira kuti mwana wavo abahwe ushoni. Vamwe vayiti:

– Vonayi Mutapati, iwewe uri mutami, itayi shavo kuti uwune mare. Mubesi wako ano pamuviri, awudiki kumushupha, awudiki kumuthotha no kumutaka. Anodika kubata basa rakareruka.

Mutapati ano vashamwari kwawe.

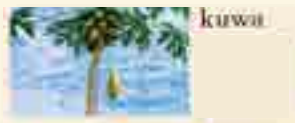
Ndima jiri mukati

Magama okutanga	3	Macewukijo ro majijo Okuverenga no Kutara – Okutanga	66
Majijo okuverenga no kutara – Okutanga	9	Majijo okuverenga no kutara – Ocipiri	67
Cijijo co 1 m u a k (mukaka makaka)	10	Cijijo co 29 pf (kupfura)	68
Cijijo co 2 t ? : (matatu)	12	Cijijo co 30 z (munazi)	70
Cijijo co 3 Macewukijo o 1	14	Cijijo co 31 bh (bhasikoro)	72
Cijijo co 4 i , (miti)	16	Cijijo co 32 c ch (cipanga)	74
Cijijo co 5 n (nazi)	18	Cijijo co 33 vh (mavhi)	76
Cijijo co 6 r ! (murimi)	20	Cijijo co 34 q hl (kaquya cihlafu)	78
Cijijo co 7 Macewukijo o 2	22	Cijijo co 35 Macewukijo o 6	80
Cijijo co 8 v (vana)	24	Cijijo co 36 ny (nyati)	82
Cijijo co 9 o (matoro)	26	Cijijo co 37 nd (ndiro)	84
Cijijo co 10 w – (kuwa)	28	Cijijo co 38 nj ng ngh (njiva ngoma)	86
Cijijo co 11 p (pika)	30	Cijijo co 39 zv (zvita)	88
Cijijo co 12 y (yaya)	32	Cijijo co 40 bz (bziti)	90
Cijijo co 13 e (mupeta)	34	Cijijo co 41 dh (dhawana)	92
Cijijo co 14 Macewukijo o 3	36	Cijijo co 42 Macewukijo o 7	94
Cijijo co 15 mw pw kw tw (mwana)	38	Cijijo co 43 bv (bvuta)	96
Cijijo co 16 b (baba)	40	Cijijo co 44 gw bw dw cw (gwasha)	98
Cijijo co 17 s (musikane)	42	Cijijo co 45 mb (mbuji)	100
Cijijo co 18 d (dima)	44	Cijijo co 46 ps (mupsayiro)	102
Cijijo co 19 h (hove)	46	Cijijo co 47 mbh mbw mbv (mbhaka)	104
Cijijo co 20 hw sw nw rw (kuhwara)	48	Cijijo co 48 jh (gejhu)	106
Cijijo co 21 Macewukijo o 4	50	Cijijo co 49 Macewukijo o 8	108
Cijijo co 22 sh !? (shuro)	52	Cijijo co 50 n' (n'anga)	110
Cijijo co 23 ph kh th (phandhu)	54	Cijijo co 51 nzv (nzvindo)	112
Cijijo co 24 g (mugoro)	56	Cijijo co 52 sv (svipa)	114
Cijijo co 25 thw shw khw phw (kuthwa)	58	Cijijo co 53 ndh ngh ngw (ndhungo nghumba ngwena)	116
Cijijo co 26 f (mufana)	60	Cijijo co 54 ndhw nghw kk (ndhwatwa nghwongwa)	118
Cijijo co 27 j (kujija)	62	Cijijo co 55 Macewukijo o 9	120
Cijijo co 28 Macewukijo o 5	64	Cijijo co 56 Macewukijo o 10	122

ORIENTAÇÕES PARA O ALFABETIZADOR

COMO ENSINAR A 1ª PÁGINA DE UMA LIÇÃO

1 A palavra-chave - quadro creme

- Introduzir a imagem do livro e a palavra-chave, oralmente
- Escrever a palavra no quadro, estudar a palavra-chave a partir do quadro
- Procurar a palavra-chave noutros lugares do livro aberto na página da lição.

2 As partes da palavra (decompôr) –quadrados creme claro

- Decompôr oralmente a palavra em sílabas
- Escrever a sílaba desejada por baixo da palavra-chave – treinar a sua leitura
- Isolar a vogal, escrevê-la no quadro, fazer a sua leitura (já é conhecida)
- Mostrar onde fica a nova letra, chamar a atenção para a sua forma
- Procurar a nova letra noutras partes do livro
- Revisão de todo o exercício – quadro de decomposição.

3 Os exercícios com sílabas – tabela azul

- 1ª Parte: partindo da sílaba estudada construir outras da mesma família, no quadro:

a	i	o
wa	wi	wo

- 2ª Parte: acrescentar linhas de sílabas já estudadas, lendo sempre com os alfabetizandos cada nova linha
- 3ª Parte: fazer os alfabetizandos ler individualmente o exercício nos livros (sempre na boa ordem: da esquerda para direita e de cima para baixo).

a	i	o	u
wa	wi	wo	wu
va	vi	vo	vu
ka	ki	ko	ku
ra	ri	ro	ru

u wu
uwu

wa ka va ta
wakavata

4 Construir novas palavras com as sílabas estudadas – balões verdes

- Com as sílabas estudadas, procurar construir palavras conhecidas, na língua, a partir do quadro grande de sílabas, no quadro preto
- Ensinar a ler as palavras do livro.

5 Ler a letra maiúscula, com ajuda da palavra do quadro da maiúscula – tabela cor de rosa

- Escrever a palavra que começa com a nova letra – pedir para os alfabetizandos lerem
- Isolar a letra nova – dar o nome da letra
- Por baixo, escrever a letra na forma maiúscula – dar o nome da letra
- Por baixo, escrever a palavra com a maiúscula
- Explicar que se lê da mesma forma
- Fazer os alfabetizandos ler o quadro todo, da esquerda para a direita, de cima para baixo
- Fazer ler nos livros o quadro da maiúscula.

w	wawira	wu
W	Wawira	W

6 Escrever a nova letra, sílabas e uma palavra - Linhas de escrita à mão

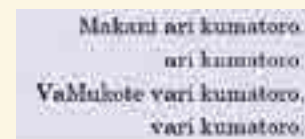
- Distribuir folhas de papel ou mandar abrir os cadernos
- Escrever 3 linhas no quadro, uma letra nova minúscula e fazer os alfabetizandos copiar
- Escrever mais uma letra nova, de cada vez, até fazer uma linha de letras minúsculas
- Ensinar a escrever a maiúscula, da mesma maneira, até terem todos escrito uma linha de letras maiúsculas
- Fazer ditado de uma palavra que contenha a nova sílaba, ditando cada sílaba de cada vez
- Mandar abrir o livro, pedir para escolherem uma palavra e copiarem. Cada alfabetizando escolhe a palavra que quiser, a partir das que estão escritas com o modelo de letras manuscritas. Antes de copiar, deve ler e entender a palavra.

COMO ENSINAR A 2ª PÁGINA DE UMA LIÇÃO

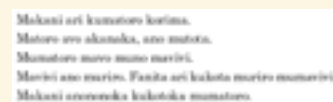
7 Os exercícios de frases – retângulo lilás

- Escrever a primeira frase do exercício no quadro
- Pedir aos alfabetizando para lerem as palavras que já conhecem
- Ensinar a ler a frase completa
- Escrever a segunda frase do exercício
- Fazer os alfabetizando descobrir as palavras iguais e as diferentes da primeira linha
- Fazer os alfabetizando descobrir onde temos uma frase completa, onde não temos
- A frase completa leva pontuação, começa com maiúscula
- Ensinar da mesma maneira as frases, ou suas partes, seguintes
- No final, ler o exercício todo no quadro e nos livros
- Chamar a atenção para os sinais de pontuação e seu significado
- Se houver dois quadros com exercícios de frases, continuar no outro quadro da mesma maneira.

8 Ler a história final

- A turma lê a história em silêncio nos livros, enquanto o professor escreve no quadro (só para as primeiras lições e quando os textos são curtos)
- Fazer perguntas de interpretação do texto e da imagem, pedindo para os alfabetizando apontarem as palavras no livro
- Identificar as palavras difíceis e discuti-las
- Os alfabetizando lêem a história em grupos, a partir do quadro ou dos livros
- Leitura individual, frase por frase, explicando o sentido
- Discussão, interpretação da imagem e sua ligação com o texto lido
- Recontagem da história, em todo ou em partes (contar a história com as suas próprias palavras)
- Discussão do texto, sua ligação com a vida real e desenvolvimento criativo da história
- O alfabetizador lê a história a partir do quadro ou do livro (leitura modelo – este passo é opcional).

9 O ditado de frases

- Distribuir folhas de papel ou mandar abrir os cadernos
- Escolher uma frase curta, já estudada (do texto ou do exercício de frases)
- Ler a frase completa e fazer os alfabetizando repetir a frase
- Repetir a primeira palavra da frase e mandar escrever a palavra
- Ler a palavra de novo para os alfabetizando verificarem a sua escrita
- Verificar que todos acabaram de escrever
- Ditar então a segunda palavra da mesma maneira
- Ditar a terceira palavra e assim continuamente
- Escrever a frase completa no quadro
- Pedir aos alfabetizando para comparar e corrigir o seu trabalho
- Pode usar a frase manuscrita do livro para servir de modelo de cópia, depois de os alfabetizando terem lido e compreendido a frase.

10 Lição de Revisão - Macewukijo

Esta lição ensina-se de maneira um pouco diferente, pois não há nova palavra-chave:

- Rever as palavras-chave da Unidade
- Rever as sílabas estudadas (Tabela Azul)
- Construir palavras com as sílabas da Tabela Azul
- Exercícios de frases, se os houver
- Leitura das histórias e das imagens da lição, as que existirem
- Construir a história da turma (escrita criativa, usando algumas das palavras-chave estudadas ao longo da Unidade)
- Exercício de escrita: ditado ou cópia das frases do livro.

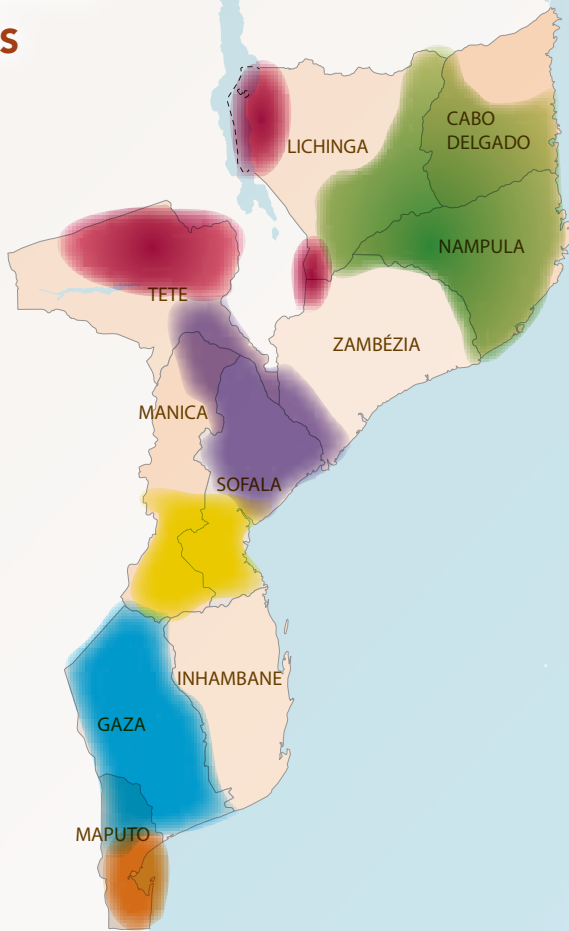

This image shows a full page of blank, lined notebook paper. It features horizontal ruling lines spaced evenly down the page. Interspersed among the white background are solid light gray horizontal bands, creating a striped pattern typical of certain educational or organizational stationery. The lines and bands extend across the entire width of the page.

PROGRAMA NACIONAL DE ALFABETIZAÇÃO EM LÍNGUAS MOÇAMBICANAS

LIVROS DE ALFABETIZAÇÃO EDITADOS

CHANGANA	AHIPFUKENI
MACUA	MUHIXANKE MAAMA
NDAU	KWAYEJA
NYANJA	DZUKA
RONGA	AHIDONDRENI
SENA	KUWONA NA KULEMBA

PÁTRIA AMADA

Na memória de África e do Mundo
Pátria bela dos que ousaram lutar
Moçambique, o teu nome é liberdade
O Sol de Junho para sempre brilhará.

Coro

Moçambique nossa terra gloriosa
Pedra a pedra construindo um novo dia
Milhões de braços, uma só força
Ó pátria amada, vamos vencer.

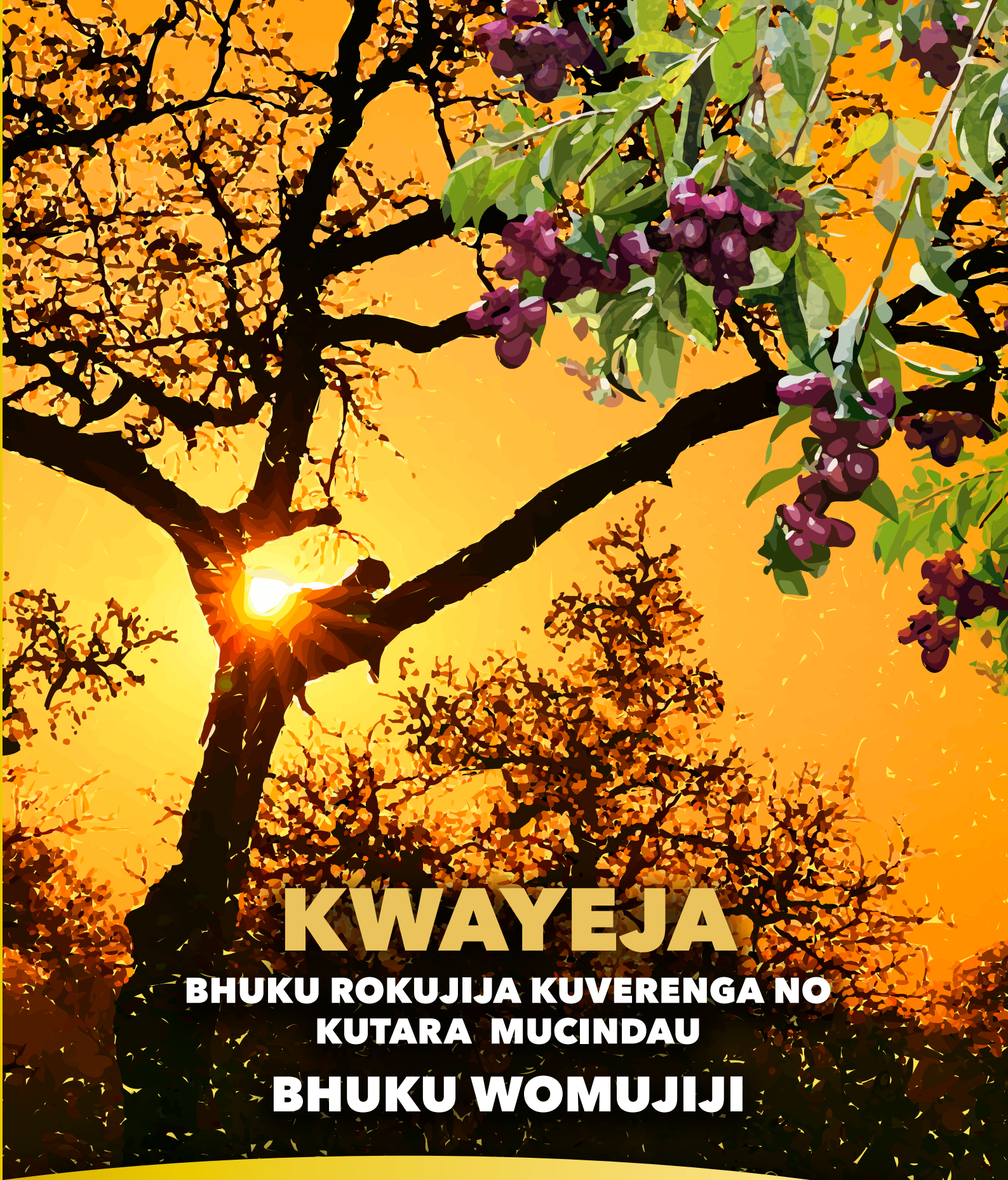
Povo unido do Rovuma ao Maputo
Colhe os frutos do combate pela paz
Cresce o sonho ondulado na bandeira
E vai lavrando na certeza do amanhã

Flores brotando do chão do teu suor
Pelos montes, pelos rios, pelo mar
Nós juramos por ti, ó Moçambique
Nenhum tirano nos irá escravizar.

KWAYEJA

LIVRO DE ALFABETIZAÇÃO EM LÍNGUA NDAU

KWAYEJA

BHUKU ROKUJIJA KUPERENGA NO KUTARA MUCINDAU

BHUKU WOMUJIJI

LIVRO DE ALFABETIZAÇÃO EM LÍNGUA NDAU LIVRO DO ALFABETIZANDO

REPÚBLICA DE MOÇAMBIQUE
MINISTÉRIO DA EDUCAÇÃO E DESENVOLVIMENTO HUMANO

